

8

Amaçlarımız

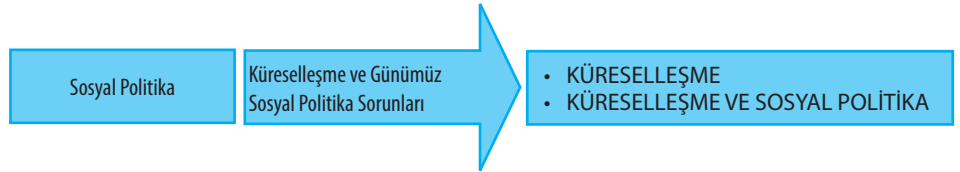
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Tarihi gelişim süreci içinde küreselleşmenin ortaya çıkış sürecini açıklayabilecek,
- Küreselleşmenin temel unsurları ve göstergelerini yorumlayabilecek,
- Küreselleşmenin sosyal devlet anlayışında yol açtığı değişimi açıklayabilecek,
- Küreselleşmenin yol açtığı sosyal politika sorunlarını tanımlayabilecek,
- Yeni küresel sosyal politika uygulamalarını açıklayabilecek bilgi ve beceriler kazanabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Küreselleşme - Globalization
- Çok Uluslu Şirketler (İşletmeler)
- Ulus Devlet
- Sosyal (Refah) Devlet
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
- Küresel Sosyal Politikalar

İçindekiler

Küreselleşme ve Günümüz Sosyal Politika Sorunları

KÜRESELLEŞME

Giriş

2010'lu yıllardan itibaren daha az kullanılmakla birlikte, **küreselleşme** terimi 1980'leri takip eden 20-25 yıllık dönemde uluslararası düzeyde meydana gelen bütün iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel gelişmeleri izah etmek için referans olarak kullanılan bir “fenomen” hâline gelmiştir. Politikacıdan akademisyene, iş adamından sendikacıya herkesin kendi dünyası ile ilgili bütün olaylarda “sebepleri” veya “sonuçları” açıklamak için küreselleşmeyi referans olarak kullanmaya başlaması küreselleşmeyi; karmaşık, sınırları çizilmesi güç ve anlaşılması zor bir terim hâline getirmiştir. Bir görüşe göre “bütün iyiliklerin”, bir başka görüşe göre de “bütün olumsuzlukların” kaynağı olarak gösterilmesi ve karşıt görüşler arasında keskin yaklaşım farklılıkları olması küreselleşmenin anlaşılmasını güçleştiren bir başka unsur olmuştur. Ancak, şurası da bir gerçek ki küreselleşme; “lehinde veya aleyhinde”; “karşıt” veya “taraf”ta; “olumlu veya olumsuz değerlendiren” herkesin göz ardı edemeyeceği, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir olgu, bir süreçtir.

Bu ünite, küreselleşmenin en tartışmalı yönlerinden birini oluşturan sosyal boyutu ele alınacaktır. Küreselleşmenin sosyal boyutu ile ilgili değerlendirmeleri daha sağlıklı yapabilmek için ünitenin ilk kısmında küreselleşmenin tanımı, ortaya çıkışı, küreselleşme ile ilgili yaklaşımlar ve küreselleşmenin göstergeleri ele alınacaktır. Ünitenin ikinci kısmında, küreselleşmenin sosyal boyutu incelenecek; bu kapsamda küreselleşmenin sosyal devlet anlayışında yarattığı değişim ve sosyal politikanın değişik alanlarına yönelik etkileri incelenecektir. Bu kısmın sonunda, 2000'li yılların başından itibaren ILO önderliğinde geliştirilmeye çalışılan küresel sosyal politika yaklaşımının genel çizgileri verilecektir. (*Giriş cümlesinde de belirtildiği gibi küreselleşme 1980'li yıllarda başlayan, 2000'li yılların başında yoğunluğunu kaybeden bir fenomendir. Bu sebeple bu bölümde kullanılan istatistikî verilerin önemli bir kısmı Küreselleşmenin etkisini daha belirgin olarak vurgulamak için 2000'li yılların başında bırakılmış, güncellenmemiştir. Kaldı ki dönemde olduğu gibi özgün küreselleşme çalışmaları da yapılmamaktadır.*)

Küreselleşme Nedir?

Bitirme ödevi hazırlayan öğrenciden, doktora tezi hazırlayan akademisyene, yerel seçimleri kazanmak isteyen politikacıdan uluslararası ilişkilerde taraf bir devlet adamına kadar herkesin küreselleşmeyi referans terim olarak kullanılması, herkesin kabul ettiği, ortak bir tanımının da olduğu anlamına gelmemektedir. Bu da sebepsiz değildir. Çünkü:

- Küreselleşme iktisadi alanda ortaya çıkan bir olgu olarak başlamakla birlikte zaman içinde sosyal, politik ve kültürel boyutu ile öne çıkmıştır.
- Küreselleşmenin politik ve kültürel boyutu, küreselleşme ile ilgili ideolojik görüş farklılıklarına yol açmıştır.
- Dünyanın neresinde olursa olsun, gelişme seviyesi ve siyasi rejimi ne olursa olsun, zengin-fakir, büyük-küçük bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir öneme sahip olmuştur (UN, 2001: 3).

Küreselleşmenin, ulus devlet temelli olarak kurulan “mevcut dünya sistemini”, köklü şekilde değiştirecek bir süreç olması, bu değişim ve sonuçta gerçekleşecek dönüşüm sonunda “kazanan ve kaybedenlerin” kimler (toplumlar-ülkeler) olacağı konusundaki belirsizlik de küreselleşmeye yönelik algıları ve beklentileri etkilemektedir.

İngilizce global (küresel) kelimesinden türetilen *küreselleşme* (*globalization*), “dünya çapında, herkesi ilgilendiren, evrensel, bütünle ilgili” bir değişim-dönüşüm sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır. Diğer dillerde de bu terimi açıklamak için kullanılan kelimelerle aynı anlam kastedilmektedir.

İktisadi alanda ortaya çıkan gelişmeleri ifade etmek için kullanılan küreselleşmenin zaman içinde sosyal, politik ve kültürel boyut kazanması, çok farklı kişilerin çok farklı süreçleri açıklamak için küreselleşmeyi belirleyici değişken olarak kullanması herkes tarafından paylaşılan ortak bir tanım yapma imkânını ortadan kaldırmıştır. Küreselleşmenin bütünü ve farklı yönlerini görebilmek için farklı kesim ve kişilerce yapılan ve değişik bakış açılarını yansıtan küreselleşme tanımları ayrı ayrı verilecektir. Bu tanımlardan sıklıkla rastlananları şunlardır:

- Küreselleşme, ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik ve ekolojik denge açılarından global bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artması anlamındadır. Sosyal bilimlerin her alanında çok yaygın olarak kullanılan bir terim olarak, bir durumu açıklamaktan ziyade bir akım veya zihniyeti ifade etmek için kullanılmaktadır (<http://tr.wikipedia.org>).
- Küreselleşme, insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasıdır. Ancak bu yalnızca ekonomik açıdan değil, kültürün, teknolojinin ve yönetimin global düzeyde bütünleşme sürecidir (UN, 2001: 9).
- Küreselleşme, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, hemen hemen her yüzünün her alandaki değişimi ifade etmek için kullanılan “sihirli” bir sözcük, parolaya dönüşmüş moda bir deyimdir (Bozkurt, 2000: 17).
- Genel anlamda küreselleşme; özellikle bilginin, haberleşmenin, kültürel etkileşimin, sermayenin ulusal sınırları aşip uluslar üstü nitelik kazandığı; ekonomi, kültür, siyaset, yönetim vb. birçok düzeyde ülkeler arasındaki bağımlılığın arttığı bir süreci yansıtır (Zencirkıran, 2011: 521).
- Küreselleşme, sadece ya da öncelikle ülkelerin ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılıkları anlamına gelmemekte, içinde yaşanan dönemde zaman ve mekânın dönüşümü anlamına gelmekte olup, mekân olarak uzakta meydana gelen olayların bu olaylarla ilgisi olmayan kişileri doğrudan ve anında etkilemesidir (Zengingönül, 2007: 6).
- Küreselleşme; uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması, doğrudan yabancı yatırım ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, çok uluslu işletmelerin oynadıkları rolün değişmesi, üretim ağlarının uluslararası çapta yeniden organizasyonu, teknolojik yeniliklerin, özellikle bilgi teknolojisinin ivme kazanması ve yaygınlaşması, kuralsızlaştırmanın benimsenmesi ile dünya ekonomisinin bütünleşmesi süreci olarak tanımlanabilir (Erdut, 2001: 1-2).

Küreselleşme; iktisadi, sosyal ve siyasi hayatın bütün aktörlerinin 1980’ler sonrası dönemde yaşadıkları sorunların gerçekleştirilmesinden, gelecek dönem projeksiyonlarının yapılmasına kadar kendilerini ilgilendiren bütün alanlarda sebep, sonuç veya belirleyici faktör olarak dikkate aldıkları bir referans olmuştur.

- Bir fenomen olarak küreselleşme; uzun süreçli ancak başlangıcı olmayan fakat teolojik de olmayan, düzen ve düzensizlik, iş birliği ve mücadele, bütünlük ve ayrılık üreten güçlerin son derece karmaşık bir etkileşimidir (Şenkal, 2005: 105).
- Küreselleşme, küresel bağlılıkların genişlemesi, sosyal hayatın küresel ölçekte organizasyonu, küresel bilinç ve duyarlılıktaki artışa bağlı olarak bütün dünyanın bütünleşme sürecidir (<http://www.sociology.emory.edu/globalization>).
- Küreselleşme, bugün kimsenin yok varsayamayacağı bir gerçeklik olarak geleceğe yönelik bütün okumalara yön veren bir süreçtir. Hiç kimsenin tam olarak anlamadığı ancak herkesin etkilerini üzerinde hissettiği yeni bir düzenin adıdır. Küreselleşme, karmaşık süreçlerin bir araya geldiği, çelişkili ve birbirine zıt etkenlerin devreye girdiği bir süreçtir (Giddens, 2000: 19-20).
- Sanayi kapitalizminin yükselişiyle yaşanan kitlesel değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak yaşanan dönüşüm sürecidir. Batı'nın sınırsızlaşması (ulus devletin çöküşü) ve Brezilyalaşması (kayıt dışı emek piyasalarının yükselişi) gibi dönüşümleri içerir (Munck, 2003: 15).

Küreselleşme bir uluslararasılaşma süreci olarak değerlendirildiği için özellikle küresel ölçekte ekonomik sistemi düzenlemekle görevli IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların küreselleşme sürecini yönettiği ve yönlendirdiği görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Bu kuruluşlar, bir yandan küreselleşme sürecinin doğuşuna yol açan, diğer yandan da sürecin devamlılığını sağlamaya yönelik yeni düzenin alt yapısını oluşturan kuruluşlar olarak süreç içinde rol almışlardır. Bu bakımdan bu kuruluşların küreselleşme ile ilgili yaklaşım ve algıları süreci anlamak için önemlidir.

- *Dünya Bankasına (World Bank-WB)* göre küreselleşme, insanlık tarihinin kaçınılmaz olarak yaşanacak bir safhasıdır. Dünya çapında ekonomilerin ve toplumların bütünleşme sürecini ifade eder. Küreselleşme yalnızca bir mal ve hizmet ticareti artışı değildir. Haberleşme teknolojisi ve bilgi paylaşımı ile bilgi, enformasyon ve kültürün de bütünleşmesi sürecidir (<http://youthink.worldbank.org/issues/globalization>).
- *Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF)*, küreselleşmeyi; gelişme seviyesi ve siyasi sistemi ne olursa olsun bütün ülkelerin vatandaşlarına daha yüksek bir hayat standardı sağlamak için (refah seviyelerini artırmak için) gerçekleştirmek zorunda oldukları istikrarlı bir ekonomik büyüme hedefini birlikte gerçekleştirme süreci olarak tarif eder. Kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçların karşılanması hedefinin gerçekleştirilmesi için en uygun yoldur (<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm>). Ancak yine IMF'ye göre geniş anlamda küreselleşme: Ekonomik göstergelerle ilgili değişimin yanı sıra küreselleşmenin kültürel, siyasal ve çevre ile ilgili boyutlarını da kapsamaktadır (<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm>).
- *Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütüne (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD)* göre küreselleşme; mal ve hizmet piyasaları ile birlikte mali piyasaların da bütünleştiği, ulusal ekonomilerin birbirlerine bağımlılıklarının arttığı çok yönlü bir ekonomik bütünleşme sürecidir (OECD, 2005: 11).
- *Birleşmiş Milletlere (United Nations-UN)* göre küreselleşme; küresel bütünleşmenin ve karşılıklı bağımlılığın artmasıdır ve iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel boyutları olan çok yönlü bir olgudur. Süreç; diğer gelişmelerin yanı sıra yeni sosyal ve politik hareketlerin doğuşu anlamına da gelmektedir (UN, 2001: 10).

ILO, küreselleşmenin toplumlar ve ülkeler arası eşitsizlikleri artırdığını ancak sürece karşı çıkmak yerine sürece müdahale edilerek olumsuz sonuçlarını giderecek bir yönlendirmenin yapılabileceğini savunmaktadır.

- *Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organisation-ILO)*, kurum olarak sosyal alana yönelik etkilerini öne çıkararak küreselleşmenin ileri sürülen olumlu sonuçlar yanında toplumlar ve ülkeler arası eşitsizlikleri artıran, sosyal sorunları derinleştiren etkileri de olan bir süreç olarak tanımlamıştır. ILO'ya göre küreselleşmeden beklenen olumlu sonuçların alınması, küreselleşmeye karşı çıkmakla veya yok saymakla değil, sürece müdahale edilerek iyi yönetilmesi ile mümkün olacaktır. Küreselleşme, kendiliğinden olumlu sonuçlar doğuracak bir süreç değildir. (ILO, 2004: x-xi).

Yukarıda verilen çok sayıda tanım birlikte dikkate alındığı zaman küreselleşme terim olarak herkes için aynı anlamı ifade eden “*tarafsız-nötr*” bir terim değildir. Bir yaklaşıma göre herkese zenginlik ve barış içinde bir dünya vaat ederken bir diğer yaklaşıma göre çok uluslu şirketlerin bütün kaynakları kontrol altına aldıkları ürkütücü bir düzeni ifade etmektedir (UN, 2001: 7). Bugün gelinen noktada küreselleşme hâlâ çok yönlü tartışmaların konusudur ve “*hastalıklı-ayıklı*” bir kavram olmaktan kurtulamamıştır (UN, 2001: 7). Kişisel değerlendirmelerimize göre küreselleşme, yukarıda sayılanların biri veya bazıları değil, hepsidir.

SIRA SİZDE

Bütün küreselleşme tariflerinde yer alan ortak unsurlardan bazılarını kısaca belirtiniz?

Küreselleşmenin Doğuşu ve Gelişimi

Küreselleşmenin ortaya çıkışını açıklamaya yönelik görüşleri iki ana grupta toplamak mümkündür. Daha az taraftar bulunan *ilk görüş* taraftarları homojen olmayıp, kendi içinde küreselleşmeyi toplumlar ve ülkeler arası ilişkilerin başladığı en eski zaman dilimlerinden başlatanlar (Temiz, 2004: 2) yanında farklı dönemleri başlangıç tarihi olarak alanlar da vardır. Nitekim aynı görüş içinde küreselleşmeyi; 15. yüzyılda Colomb ve De Gama'nın keşiflerini takip eden dönemde yeni dünyaya artan mal ticaretini esas alanlar (Zengingönül, 2007: 23) yanında Sanayi Devrimi ve bunu takip eden 19. yüzyıldaki sömürge anlayışına uygun ticaret artışının gerçekleştiği dönemi başlangıç olarak alanlar da vardır. Bu görüş içinde daha yaygın olan görüşe göre küreselleşme 19. yüzyılın son çeyreği ile Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemler arasındaki 50 yıllık sürede ortaya çıkan hızlı üretim ve ticaret artışına bağlı gelişmelerin sonucudur (Zengingönül, 2007: 29-31). Bütün bu görüşler, bir yandan haberleşmedeki hızlanma (kıtalararası telgraf ağı kurulması), diğer yandan özellikle buharlı gemilerin mal taşımacılığındaki kullanımının artışının etkilerini esas almışlardır. Küreselleşmenin başlangıcı konusunda bu görüşleri zayıflatan unsur, mal ticaretindeki artışın dönemsel kalması, savaş ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan engeller ve kısıtlamalar dolayısıyla duracak noktaya gelmesidir. Yani süreklilik arzetmemesidir.

Daha fazla taraftar bulan *ikinci görüşe* göre küreselleşme 1980'li yıllarda başlamıştır. Ancak, 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme sürecinin gerisinde;

- İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan hızlı ve sürekli ekonomik büyümenin sağladığı üretim artışı,
- 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizi takip eden dönemde başta ABD olmak üzere Almanya, İngiltere gibi ülkelerde iktidar olan yeni sağ ve takip ettikleri neoliberal ekonomik politikalar,
- Haberleşme teknolojisindeki hızlı gelişme, televizyon yayıncılığının artışı ve internet kullanımının yaygınlaşması,
- Soğuk savaş döneminin sona ermesi ve Doğu Bloku ülkelerinin “geçiş ekonomileri” yaklaşımı ile Batı ülkeleri ile yakınlaşmak için özelleştirme başta olmak üzere, rekabete dayanan piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine yönelik faaliyetleri hızlandırması ile,

Küreselleşmenin ortaya çıkışında 1980'ler sonrası dönemde iktisadi faktörlerin yanı sıra soğuk savaş döneminin sona ermesi, İki Bloklü dünyadan tek bloklü dünyaya geçiş ve Doğu Blok'unda yer alan ülkelerin Batı ile bütünleşme çabaları da vardır.

- Ulus devletlerin mal ve hizmet ticaretini engelleyen veya sınırlayan kurallarının yerine uluslar üstü kuralların hakim kılınması,
- Gelişme ve büyüme isteğinin ulus devletleri yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekmek için takip ettikleri serbestleşme politikaları,
- Haberleşme teknolojisindeki gelişmenin uluslararası bankacılık ve finans işlemlerini kolaylaştırması, piyasaları bütünleştirilmesi,
- İktisadi hayattaki serbestleşmeyi takip eden sosyal ve kültürel hayattaki serbestleşmenin toplumlar arası ve ülkeler arası bilgi-enformasyon hareketliliğini artırması,
- Avrupa Birliği gibi bölgesel bütünleşme hareketlerinin uluslar üstü ortak kurallar belirleme geleneğini güçlendirmesi,
- Güneydoğu Asya ülkelerinin hızlı kalkınma çabaları,
- Hong Kong'un Çin'e devri ve Çin'in uluslararası ekonomiye entegre olmasına yönelik ideolojik yaklaşım değişikliği

gibi çok sayıda ve birbiri ile iç içe geçmiş, birbirini hızlandıran faktörlerle gerçekleşmiştir. Bir bakıma, yukarıda sayılan faktörler küreselleşmenin alt yapısını oluşturmuştur. Bu görüş taraftarları, ilk görüşten farklı olarak küreselleşmeyi yalnızca mal ve hizmet ticareti artışına bağlı “kantitatif-sayısal” bir değişim olarak görmekte politik, sosyal ve kültürel boyutuna da vurgu yapmaktadırlar. Bu dönem, önceki dönemlerden farklı olarak üretimin bir ülkede gerçekleştirildiği diğerlerine ticaret yolu ile transfer edildiği bir dönem değildir. Bir mal veya hizmetin üretimi birden fazla ülkede, birbirini bütünleyecek şekilde adeta “montaj” ürün olarak gerçekleşmektedir ve bu uluslararası üretim ağları oluşturmuştur (OECD, 2010: 11). Yeni üretim ağı; mal ve hizmet üretimi ile temel stratejilerin sermayenin ana vatanı olan ülkede belirlenmesi, üretimin parçalı olarak farklı ülkelerde yapılması ve nihayet nihai üretimin “montaj” olarak son ülkede yapılması anlamına gelmektedir. Bu yapı, önceki dönemlerin aksine mal ve hizmet akımını geliştirmiş-üreten ülkeden gelişmekte olan-tüketen ülkeye doğru olan yönünü değiştirmiş, gelişmekte olan ülkeler de üreten ve satan konumuna geçmiştir.

Küreselleşmeyi 1980’li yıllarda başlatan görüş taraftarlarına göre, küreselleşme piyasa faktörlerinin etkisi ile kendiliğinden, doğal bir süreç sonucunda ortaya çıkmamıştır. Özellikle iletişim ve haberleşme teknolojisi alanındaki gelişmelerin mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerini uluslararasılaştıran etkisi ve uluslararası rekabeti teşvik eden “açık pazar” politikaları ile küreselleşmeyi tetiklemiştir (OECD, 2005: 16). IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi kuruluşların uluslararası yeni bir ekonomik-sosyal düzen oluşturma konusundaki çabalarının da küreselleşme sürecinin seyrine önemli katkısı olmuştur.

Bugünkü anlamda küreselleşme ne zaman başlamıştır?

SIRA SİZDE

Farklı Yaklaşımlara Göre Küreselleşme

Küreselleşme gibi bütün dünyada toplumsal hayatın iktisadi, sosyal, politik ve kültürel yönlerini doğrudan etkileyen süreçleri sebepleri, ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları bakımından tek bir görüş veya yaklaşımla açıklamak mümkün değildir. Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından hareketle ve özellikle de ideolojik yaklaşımla yapılan açıklamaları dikkate alarak çok genel bir ayırımla küreselleşme yaklaşımlarını taraftarları ve karşıtları şeklinde ikili bir ayırıma tabi tutmak süreci doğru değerlendirememek anlamına gelir. Sosyal bilimlerde hiçbir şeyin “yalnızca ak ve kara gibi belirgin, farklı iki rengi yoktur” gerçeğinden hareketle küreselleşme

konusunda da farklı görüşlerin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim küreselleşme taraftarları arasında süreci desteklemekle birlikte olumsuz yönlerini eleştiren yaklaşımlar yanında, karşıtları arasında da sürecin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde dönüştürülebileceğini ileri süren yaklaşımlar da vardır. (Özdemir, 2004: 179). Literatürde, çok benimsenen kabule göre küreselleşme ile ilgili yaklaşımlar 3 ana başlıkta toplanmıştır (Bu görüşlerle ilgili daha detaylı bilgiler için bkz; Giddens, 2000: 20-21; Bozkurt; 2000: 18-26; Zengingönül, 2007: 18-20 ve Temiz, 2004: 33-36):

- Aşırı Küreselleşmeciler (*hyperglobalist*),
- Şüpheciler (*skeptical*),
- Dönüşümcüler (*transformationalist*).

Aşırı küreselleşmecilere göre; küreselleşme geleneksel kavramlarla açıklanamayan “*yeni bir çağın*” adıdır. Dönemin belirgin özellikleri; mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin daha önce hiçbir dönemde gerçekleşmeyen ölçüde hem hacim olarak artması hem de bütün dünya ülkelerini kapsayacak şekilde bir ağ oluşturmaları; ulus devletin önemini kaybetmesi ve bilgi-enformasyon teknolojisindeki gelişme ile haberleşme ve ulaşımın hızlanması olarak dikkat çekmektedir. Ulus devlet önemini kaybederken, uluslararası mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin sürekliliğini ve istikrarını sağlayacak “*piyasa düzenleyici*” kuralların uluslararası örgütler tarafından belirlenmesi; ekonomik hayatla ilgili piyasa kurallarına yönelik ulusal hukukun yerini uluslararası hukukun alması yönünde bir değişim yaşanmıştır. Kısaca, ulus devlet ekonomik hayatla ilgili yetki ve otorite alanlarının önemli bir kısmını uluslararası hukuka bırakmakla kalmamış, kendi ulusal kurallarını da bu hukuka uygun olarak düzenlemeye başlamıştır. Ancak *aşırı küreselleşmeci* grup içinde küreselleşme sürecine olumlu yaklaşan ve sürecin herkesin refahını artıracığını ileri sürenlerin (*destekleyenler-olumlular*) yanında, bu yeni düzenin “*herkes için değil, elit bir azınlığın*” yararına olduğunu iddia edenler de (*karşıtlar*) vardır.

Küreselleşme sürecine temkinli yaklaşan **şüpheciler**, küreselleşmenin ekonomik boyutu üzerinde yoğunlaşmakta ve bu açıdan sürecin yeni değil, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemle benzerlik gösterdiğini ileri sürmektedirler. Bu görüş taraftarlarına göre, 1890-1914 yılları arasındaki dönemde dünya, bugün olduğundan daha açık ve bütünleşmiş bir ekonomik yapıya sahipti. Şüphecilere göre küreselleşme ekonomik bakımdan bütün ülkeleri kapsayan dünya çapında bütünleştirici bir sonuç doğurmamıştır. Ekonomik faaliyetler belirli ülkeler ve ülke gruplarından oluşan bölgelerde yoğunlaşmıştır. Nitekim dünya ekonomisinin % 80’ine 34 üyesi bulunan OECD ülkeleri hakimdir. Küreselleşme sürecinin başta gelen aktörlerinden AB, küresel değil bölgesel bir bütünleşmeyi temsil etmektedir. Şüphecilerin küreselleşme sürecine yönelik eleştirel görüşlerinin kaynağını, sürecin ülkeler arasında olduğu kadar ülkelerde de toplumsal sınıflar arasında eşitsizlikleri artırması oluşturmaktadır. Küreselleşme, olumsuz sosyal sonuçlar yaratmanın yanı sıra ulus devlet ve ulus devletin geliştirdiği sosyal devleti de zayıflatmaktadır. Sosyal devletin zayıflaması sürece ideolojik bir boyut kazandırmaktadır.

Küreselleşme sürecine daha çok taraflı ve dengeli bir bakış açısına sahip olan **dönüşümcüler**, küreselleşmeyi nimetleri ve külfetleri; fırsatları ve tehditleri ve nihayet olumlu ve olumsuz sonuçları ile birlikte değerlendirmek gerektiğini ileri sürmektedirler. Küreselleşmeye, kaçınılmaz teslim olunması gereken bir süreç olarak değil, ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçların giderilebilmesi için müdahale edilmesi, yönlendirilmesi ve yönetilmesi gereken bir süreç olarak bakmaktadırlar. Küreselleşmeyi yalnızca mal, hizmet ve sermaye hareketlerindeki istatistiki büyük-

Küreselleşme, dünya genelinde toplam üretim artışı sağlamış görünmekle birlikte bu artışın bölgeler, ülkeler ve toplumlar arasındaki paylaşımı adil olmamıştır.

lüklerle değil, insani boyutları ile de değerlendirmek gerekir. Ulus devleti ve sosyal devletin ortadan kaldırılmasını değil, ulus devletin küreselleşme sürecinin dinamiklerine daha iyi cevap verecek ve sorunlarını çözebilecek yeni bir yapıya kavuşturulması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Küreselleşme yaklaşımlarını taraftarlarının dünya görüşlerinden hareketle açıklamak gerekirse; aşırı küreselcilerin neoliberal ve Marksist görüş taraftarınca temsil edildiği; şüpheci tarafında piyasa mekanizmasına karşı çıkan sol görüş taraftarları ile ulus devlete önem veren milliyetçi/sağ eğilimlilerin yer aldığı; üçüncü grupta yer alan dönüşümcülerin ise “*reel-politik*”e yakın duran uygulamacılar ve entelektüellerden oluştuğu dikkat çekmektedir (Bozkurt, 2000: 25).

Küreselleşme süreci ile ilgili yaklaşımların, küreselleşme sürecini etkileyen veya sürecin etkilendiği faktörler bakımından görüş farklılıklarını bütün hâlinde değerlendirmek gerekirse, Tablo 8.1 ana hatları ile bu mukayeseyi yapma imkânı vermektedir.

	KÜRESELLEŞME TARAFILARI	KÜRESELLEŞME KARŞITLARI	DİĞERLERİ
Küreselleşmedeki yenilikler	İlişkilerin küreselleştiği dönemde her alanda artan bütünleşme	Ticaret bloklarının artmasına karşılık geçmiş dönemlerden daha zayıf küresel-yönetim	Geçmiştekine göre aşırı düzeyde küresel karşılıklı bağıllık
Hakim özellikler	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	Dünyada 1890'lardan daha az karşılıklı bağıllık.	Yoğun ve derin küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücündeki gelişmeler	Geriliyor ve aşılıyor	Güçleniyor ve çoğalıyor	Yeniden inşa ediliyor. Yeniden yapılanıyor.
Küreselleşmenin itici gücünün temelleri	Kapitalizm ve teknoloji	Devlet ve piyasalar	Modernitenin birleştirici güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski hiyerarşilerin aşınması	Giderek artan bir şekilde Güney'in marjinalleşmesi	Dünya düzeninin yeniden şekillenmesi
Hakim motifleri	ABD kaynaklı kültürün yayılması.	Ulusal çıkar	Siyasal topluluğun transformasyonu
Küreselleşme kavramının anlamı	İnsani eylem çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaşma ve bölgeselleşme	Belli bir mesafedeki eylemlerin ve bölgeler arası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel yörünge	Küresel uygarlık	Bölgesel bloklar, uygarlıklar çatışması	Karşılıklı bağımlılık: bir yandan küresel bütünleşme, diğer taraftan parçalanma
Özet	Ulus devletin sonu	Uluslararasılaşma, hâlen devletin kabulü ve desteğine bağlı	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya siyasetini değiştirmekte.

Tablo 8.1
Küreselleşmeye
Yönelik Üç Eğilim

Kaynak: Bozkurt, Veysel; “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2, Nisan 2000, s. 5.

Dönüşümcü olarak adlandırılan yaklaşım hangi bakımdan, diğer yaklaşımlardan farklı bakış açısına sahiptir?

SIRA SİZDE

Küreselleşmenin Göstergeleri

Küreselleşmenin unsurları veya ölçülebilmesine, değerlendirilmesine imkân veren göstergeleri konusunda konu ile ilgili taraflarca genel kabul görmüş başlıklar oluşmuştur. Ticaret ve yatırım politikalarının serbestleşmesi, teknolojik yeniliklere bağlı olarak haberleşme ve ulaşım masraflarının düşmesi, girişimcilik ve yeni küresel sosyal ağların itici gücü ile derinleşen küreselleşmenin (UN, 2001: 9) temel göstergeleri (unsurları) konu ile ilgili yayımların çoğunda;

- Uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması,
- Uluslararası sermaye hareketleri ve yatırımların artışı,
- Haberleşme ve ulaşım maliyetlerinin düşmesi ve iletişimin artışı,
- Çok uluslu şirketlerin büyümesi

olarak gösterilmektedir. Bu faktörler dışında ulus devletin dönüşümü, yeni sosyal ağlar, küresel üretim zinciri, kuralsızlaştırma; işgücü hareketliliği, istihdamın değişen yapısı, bilgi toplumu gibi unsurlar da küreselleşme sürecini açıklamak için kullanılan diğer bazı unsurları oluşturmaktadır. (Erdut, 2002: 2-15; Temiz, 2004: 3-30; Zengingönül, 2007: 41-94).

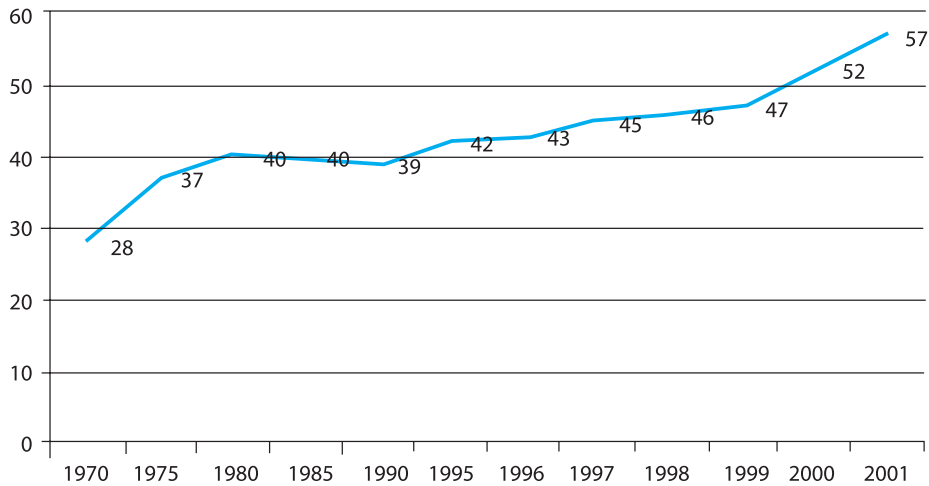
Uluslararası Mal ve Hizmet Ticaretinin Artması

Küreselleşmenin en somut göstergesi, ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretindeki artıştır. Artışı ölçmek için kullanılan uluslararası mal ve hizmet ticareti hacminin gayrisafi millî gelire (millî gelir) oranındaki değişimdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ticareti engelleyen ve sınırlandıran yüksek gümrük tarifeleri ve yasaklar, Savaş sonrası dönemde 1947 yılında kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Antlaşması (GATT) ile başlayan süreçte OECD'nin katkıları ile büyük ölçüde kaldırılmıştır (Temiz, 2004: 9). Uluslararası mal ve hizmet ticaretinin hacminin artışı ülkelerin dünya ile bütünleşmesinin bir göstergesi olarak kabul edilir (OECD; 2010: 60).

Şekil 8.1

Küreselleşme Sürecinde Dünya Ticaretinin (İhracat+İthalat) GSMH'ye Oranı Olarak Gelişimi (1975-2001)

Kaynak: ILO (2006, A Fair Globalization: Creating Opportunities For All, s.25.

Küreselleşme yalnızca mal ve hizmet ticaretinin miktarını artırmakla kalmamış zaman içinde ülkeler ve bölgeler bakımından yön ve içeriğini de değiştirmiştir. Nitekim Uluslararası mal ticareti İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde sanayileşmemiş ülkelerden sanayileşmiş Avrupa ülkelerine doğru ham madde ticareti ağırlıklı iken, Savaş sonrası dönemde ABD'ye doğru yön değiştirmiştir. Esas küreselleşmenin başladığı 1980'ler sonrası ise Japonya başta olmak üzere Uzak Do-

ğu ve nihayet Çin merkezli Doğu Asya ülkelerine doğru kaymıştır. Uluslararası ticaret başlangıçta mal ticareti ağırlıklı iken özellikle 1990'lı yıllardan sonra yeni dönem küreselleşmenin de belirgin özelliği olarak hizmet ticareti daha hızlı artmıştır. Ancak, bu artışa rağmen hizmet ticareti, mal ticaretinin 1/4'ünü aşacak bir seviyeye ulaşamamıştır (OECD, 2010: 43).

Uluslararası mal ve hizmet ticareti ile ilgili bazı rakamlar vermek gerekirse; dünya mal ticaretinin GSMH'ye oranı, 1890-1990 arasındaki yüzyıllık dönemde iki kattan daha fazla artarak % 6'lardan % 13'lere çıkmıştır (Zengingönül, 2007: 42). Bu arada dünya mal ticaretinin kompozisyonu da değişmiş, birincil sektör mallarının yerini imalat sanayi mallarının alması, ticaret artışının yalnızca gelişmiş ülkeler için değil bazı gelişmekte olan ülkeler için de gerçekleşmiş olmasıdır (Zengingönül, 2007: 43). Ancak, yine de toplam mal ticaretindeki aslan payını 12 ülke almıştır (ILO, 2008: 25). Dünya mal ticareti artışından bütün ülkeler için dengeli şekilde pay almamış yeni dünya düzeninde oluşan 3 büyük bölgesel kutup (Batı Avrupa-AB; Kuzey Amerika ve Doğu Asya Ülkeleri) etrafında yoğunlaşmıştır (Erdut, 2004: 4).

Dünya mal ticareti giderek daha fazla sayıda ülkenin artan pay aldığı bir alan olurken hizmet ticareti sınırlı sayıda ülkenin hâkimiyetinde kalmıştır. Hizmet ihracat ve ithalatı bakımından lider ülke ABD'dir ve mal ticaretinin aksine hizmet ticareti 105 milyar dolar ticaret fazlası vermiştir. Hizmet ticareti bakımından ABD'yi İngiltere takip etmekte, İngiltere hizmet ihracatı bakımından ikinci, ithalatı bakımından ise Almanya'dan sonra 3. sırada yer almaktadır. ABD ve İngiltere'yi Almanya ve Japonya takip etmiştir. OECD üyesi olmayan Çin, Rusya ve Hindistan dünya hizmet ticaretinde giderek artan bir pay ve öneme sahip olmaktadır (OECD, 2010: 46). Nitekim, küreselleşmenin kazananlarından biri olarak kabul edilen Çin, 1990'lı yıllarda başlayan parlak ve yüksek büyüme oranları ile Dünya ekonomisi içindeki payını hızla artırmıştır. ABD'nin küresel ihracat içindeki payı 2003 yılında % 9,8 iken 2019 da 8,5 e gerilemiş, ancak bu dönemde Çin'in küresel ihracat içindeki payı 2003'de % 5,9 dan 2019 yılında % 13,2 ye yükselmiştir (bbc.com (2020)).

Küreselleşme, mal ve hizmet ticaretinin uluslararasılaşması ve artışı olarak iki ayaklı bir süreç olarak açıklanmasına rağmen, sürecin hizmet ticaretine yönelik ayağı daha zayıf kalmıştır.

Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Yatırımların Artışı

Son 20 yıllık dönemde küreselleşme ile ilgili en dikkat çekici gelişmeler uluslararası finansal piyasalarda yaşanmıştır (ILO, 2008: 27). Nitekim son 20 yıllık dönemde küreselleşmenin temel göstergesi olarak alınan dünya mal ve hizmet ticareti 8.5 kat artarken doğrudan yabancı sermaye yatırımları 12 kat artmıştır (Temiz, 2004: 12). Uluslararası sermaye 1980'li yıllarda yaşanan krizden sonra nitelik değiştirerek doğrudan yabancı yatırımlara doğru kaymıştır (Temiz, 2004: 12-13). Küreselleşme sürecinde mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketleri bakımından bir karşılaştırma yapıldığı zaman, Bretton Woods sistemi ile İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950-70 arasındaki 20 yıllık dönemde mal ve hizmet ticareti büyük ölçüde serbestleştirilirken ulus devletin hükümlerlik haklarının korunması endişesiyle finansal piyasalar bu serbestleşme politikasının gündemi dışında kalmıştır (ILO, 2008: 27). Bu durum ikili bir yapı ortaya çıkarmış, dünya mal ve hizmet ticareti bakımından küreselleşirken finans piyasaları ve sermaye hareketleri ulusal düzeyde kalmış, adeta sıkışmıştır. 1973 yılında Bretton Woods sisteminin kırılması ile başlayan finansal serbestleşme 1980'li yıllardan itibaren sanayileşmiş ülkelerin kendi içindeki sermaye hareketlerini hızlandırmış, bu ülkeleri diğer gelişmekte olan ülkeler takip etmiştir. Bu gelişme de küreselleşmenin diğer önemli ayağını oluşturmuştur (ILO, 2008: 27; Temiz, 2004: 12).

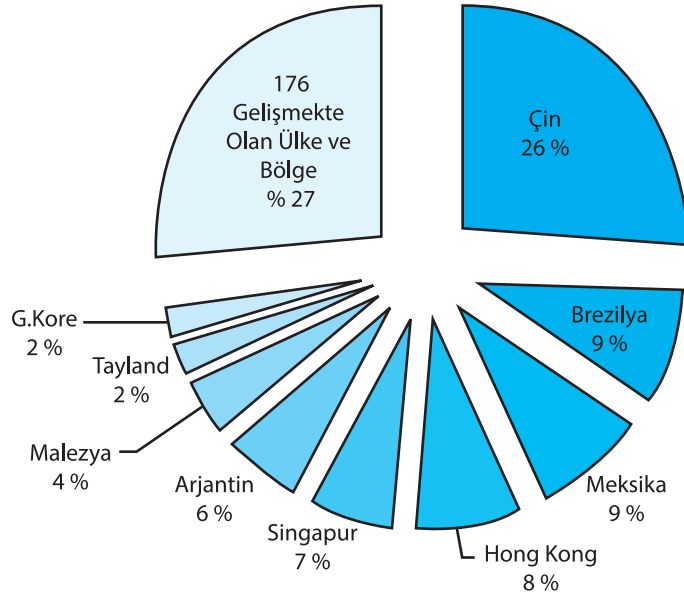
Küreselleşmenin göstergesi olarak gösterilen uluslararası sermaye hareketlerinin çeşitli bakımlardan gösterdiği gelişme seyri ile ilgili bazı istatistiki veriler ise şunlardır:

- Tahvil ve bono niteliğindeki sermaye hareketlerinin toplam içindeki payı 1973-1981 arasında % 3.5 iken 2000 yılında % 7.5'e yükselirken aynı dönemde banka kredilerinin payı % 63.9'dan -3.4'e düşerken, doğrudan yabancı yatırımların payı % 16.8'den % 73.7'ye yükselmiştir. Yine aynı dönemde kısa dönemli portföy yatırımları % 0.3'den 22.2'ye yükselmiştir (Temiz, 2004: 13).
- 1980-2000 dönemi dikkate alındığı zaman doğrudan yabancı sermaye yatırımları en fazla Asya-pasifik ülkelerine olmuş, bu ülke grubunu sırasıyla Latin Amerika, Doğu Avrupa ve Afrika ülkeleri takip etmiştir. 2000 yılı itibarıyla Asya-Pasifik ülkelerinin 140 milyar dolar; Latin Amerika ülkelerinin 100 milyar dolar ve Afrika ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkelerinin 20 milyar dolar civarında doğrudan yatırımlardan pay aldıkları dikkate alınırsa sermaye akımının yönü de ortaya çıkmaktadır (ILO, 2008: 29-30).
- Doğrudan yatırım giriş çıkışının GSYİH'nin oranları bakımından bölgesel dağılımı incelendiği zaman 2005 yılı itibarıyla; dünya ortalamasında sermaye girişinin % 22,7; çıkışının 23,9 olarak gerçekleştiğini: Bu oranın gelişmiş ülkelerde sırasıyla 21,7 ve 27,9; AB'de 33,5 ve 40,7; Kuzey Amerika'da 14,5 ve 15,9; Afrika'da 28,2 ve 6,2; Asya Pasifik'de 23,2 ve 13,3; tek başına Çin'de ise 21,2 ve 2,1 olduğunu göstermektedir (Zengingönül, 2007: 62).

Şekil 8.2

1990'lı Yıllarda
Toplam Doğrudan
Yabancı Sermaye
Yatırımlarının
Ülkelere Göre
Dağılımı

Kaynak: ILO (2006,
A Fair Globalization:
Creating
Opportunities For
All, s.25.

Küresel krizler, küreselleşmenin yönünü de etkilemektedir. Kriz dönemleri doğrudan yabancı yatırımların yöneldiği bölgeler ve ülkeleri değiştirmekte, bundan da en fazla gelişmekte olan ülkeler etkilenmektedir.

- Doğrudan yabancı yatırımlar 2000'li yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelere doğru yönelmekle birlikte, kriz dönemlerinde bu eğilim değişebilmektedir. Nitekim 1997 yılında doğrudan yatırımların yarısı gelişmekte ülkelere doğru giderken 2000 krizinden sonra bu oranın % 19'a düştüğü görülmüştür. Ancak bu durum sonradan tekrar değişmeye başlamış, 2002 yılında doğrudan yatırımlar içinde gelişmiş ülkelerin payı % 72; gelişmekte olan ülkelerin payı % 28 iken 2003 yılında % 65'e % 35 olarak gerçekleşmiştir (Ulaş, 2008: 84).
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere yapılmaktadır. 2007 yılı itibarıyla Çin, doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler arasında ancak 6. sıradadır ve 83,5 milyar ABD dolarındaki yatırım, ilk sıra-

daki ABD'deki 232,8 milyar ABD doları tutarındaki yatırımın ancak üçte biri seviyesindedir. 2007 yılı itibarıyla ABD'yi Almanya, Danimarka, Fransa ve Hollanda takip ederken, ilk 10 sıradaki diğer ülkeleri Çin, Brezilya, Meksika, Arjantin ve Polonya oluşturmaktadır (Ulaş, 2008: 89).

Hangi tür sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkeler için olumlu sonuçlar doğurmaktadır?

SIRA SİZDE

Haberleşme ve Ulaşım Maliyetlerinin Düşmesi ve İletişimin Artışı

Küreselleşmeyi 1980'li yıllarda başlatan yaklaşımın temel gerekçelerinden biri, daha önceki dönemlerden farklı olarak teknolojik gelişmeye bağlı olarak ulaşım ve haberleşme maliyetlerindeki hızlı düşüştür. Bu maliyet düşüşü küreselleşmenin temelini oluşturan rasyonel düşünceye uygun olarak küreselleşme sürecini hızlandıran itici güç olmuştur (UN, 2001: 10; Zengingönül, 2007: 87 ve ILO, 2008: 29). Teknolojik gelişme yalnızca maliyet düşüşü değil, iletişim ve bilgi aktarma sürecini hızlandırmıştır. Uluslararası mali piyasaların birbiri ile bağlantısı güçlenmiş, teknolojinin yarattığı “elektronik para” daha önceki dönemlerde bir engel olarak ortaya çıkan farklı ulusal paraların dönüşümüne gerek kalmaksızın piyasaların bütünleşmesini sağlamıştır. Uluslararası para piyasalarının “anlık işleyişi” ve bunun sağladığı bütünleşme bilgi teknolojisindeki gelişimin bir sonucudur (Erdut, 2004: 13).

Haberleşme süresinin kısalması ve maliyet düşüşü bilgi transferini hızlandırdığı ölçüde ticaretin de bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır. Bazı örnekler vermek gerekirse; New York-Londra hattında 3 dakikalık konuşma 1920 yılında 300 dolar iken 1990 yılında 1 doların altına düşmüştür. Bir tonluk deniz taşımacılığının maliyeti 1920 yılında 90 dolar civarında iken 1990 yılında 30 doların altına düşmüştür (UN; 2001: 10-11). Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeye paralel olarak maliyetlerindeki “dramatik” düşüşler ve İnternet teknolojisindeki gelişmeler bugün için birçok alanda haberleşmenin maliyetini sıfıra indirmiştir. Son 20 yılda hiçbir alandaki teknolojik gelişme, haberleşme teknolojisi alanındaki kadar hızlı olmamış, bilgisayar kullanımındaki artış ve İnternet teknolojisindeki karşılıklı gelişme küreselleşmenin önemli ayağını oluşturan bilgi akışını hızlandırma ve enformasyon toplumu oluşturma sürecini pekiştirmiştir (UN, 2001: 10-11).

2021 yılı ocak ayı itibarıyla Dünya nüfusunun % 56,4 ü şehirlerde yaşamakta; 5,22 milyon kişi mobil telefon kullanıcısı (Dünya nüfusunun % 66,6'sı); Dünya nüfusunun % 59,5'i (4,66 milyon kişi) internet kullanıcısı ve nihayet 4,20 milyon kişi (Dünya nüfusunun % 53,6'sı) aktif sosyal medya kullanıcısıdır. Eğer bir küreselleşme tarifi yapılacak ise digital gelişmeler önemli göstergelerinden biri olacaktır. Nitekim, 2021 yılında yıllık internet kullanıcı sayısı % 7,3; sosyal medya kullanıcısı % 13,2 ve mobil telefon kullanıcısı sayısı % 1,8 artmıştır. (dijilopedi.com/2021).

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler küreselleşmeyi etkilerken, küreselleşmenin kendisi de bu iki alandaki teknolojik gelişmeyi etkilemekte, karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır (Temiz, 2004: 27). İlginç olan, bizzat bilgi teknolojisinin kendisi uluslararası ticaretin önemli bir metası hâline gelmiştir. Sektör bir yandan ekonominin en fazla katma değer yaratan üretim alanlarından birini oluştururken diğer yandan diğer alanlardaki rekabette önce olanı belirleyici faktör hâline gelmektedir (Zengingönül, 2007: 88).

Teknoloji kullanımının küreselleşmesi, üretiminin de küreselleşmesi anlamına gelmemektedir. Teknoloji üretiminin bir göstergesi olarak kabul edilen araştırma

geliştirme “ar-ge” faaliyetleri ve bu alana yapılan yatırımlar bir gösterge olarak alınırsa hâlihazırda OECD ülkeleri en büyük payı almakla birlikte son yıllarda OECD üyesi olmayan ülkelerde bu alandaki gelişme daha hızlı olmuştur (OECD; 2010: 118). Nitekim Çin, son dönemde OECD üyesi olmayan ülkeler içinde % 54'lük payla ar-ge harcamalarına en fazla katkı yapan ülke olmuş, bu katkı ile ABD ve Japonya'dan sonra 3. sırada yer alırken bütün AB üyesi sanayileşmiş ülkelerin önünde yer almıştır. Çin'in ar-ge harcamalarının 2000-2007 arasında yıllık ortalama artış hızı % 22,1 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir (OECD; 2010; 118). Bu konuda bir başka dikkat çekici gelişme de ar-ge harcamalarının GSYİH'ye oranı bakımından en yüksek payı ayıran ülke % 3,7 ile İsrail olup bu değer OECD ülkeleri ortalamasının 2 katıdır.

Çok Uluslu İşletmelerin Büyümesi

Çok uluslu işletmeler (*şirketler*) küreselleşmenin “*alamet-i farikası*”, yani en önemli göstergesi olarak kabul edilebilir. Bir başka ifade ile küreselleşmeyi açıklamanın, anlatmanın en kolay yollarından biri çok uluslu işletmeler üzerinden gitmektir. Süreç bu işletmeleri yarattığı gibi bu işletmeler de küreselleşmenin taşıyıcıları, hızlandırıcıları olmuştur. Nitekim ülkeler arasında gerçekleştiği kabul edilen mal ve hizmet ticareti uluslararası işletmeler (ulus ötesi işletmeler) üzerinden ve onların aracılığı ile yürütülmektedir. Küreselleşme çok uluslu işletmeleri büyütürken, çok uluslu işletmeler de üretimin küresel düzeyde yeniden örgütlenmesini, yeni üretim ağları oluşmasını sağlamışlardır.

Çok uluslu şirketlerin dikkat çeken özelliği birçoğunun ülke ekonomilerinden daha güçlü hâle gelmiş olmasıdır. Nitekim dünyanın 100 büyük ekonomisinden 51'inin çok uluslu şirketlerden oluştuğu belirtilmektedir (www.wikipedia.org/çokulusluşirket). Yaratılan katma değer millî gelire oranı esas alınarak bir karşılaştırma yapılırsa 2000 yılı verilerine göre dünyanın 100 büyük ekonomisinden 63 ülke, kalan 37'sini çok uluslu işletmeler oluşturmaktadır. Aynı verilere göre ABD kökenli Val Mart 44, Exxon ise 48. büyük ekonomi olarak yer almaktadır (Fortune, 2000). Bir başka karşılaştırmaya göre 500 çok uluslu şirket, dünya çapında tüm doğrudan yatırımların % 80'ini kontrol etmektedir (Ulaş, 2008: 87). 20 çok uluslu şirketin yabancı ülkelerdeki satış hasılatı toplamı 6 Kuzey Afrika ülkesi hariç toplam 49 ülkenin GSYİH'nin 6 katıdır (<http://canaktan.org/ekonomi>).

Küreselleşme sürecinde önemli rol oynayan çok uluslu işletmelerin köken ülke veya faaliyet gösterdikleri ülke politikalarından bağımsız politika izlemeleri, sahip oldukları ekonomik güçle yürüttükleri lobi faaliyetleri ile siyasi otorite üzerinde etkili olabilmeleri ve denetim dışında kalmaları dolayısıyla eleştirilmektedirler. Ancak, küreselleşmenin göstergesi olan doğrudan yabancı yatırımların birincil kaynağı oldukları için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bu şirketleri kendi ülkelerine çekmek için mali politikalarından çevre ve sosyal politika alanlarına kadar uzanan çok geniş bir alanda teşvik edici politikalar uygulanmaktadır (<http://tr.wikipedia.org/çokulusluşirketler>).

Çok uluslu şirketlerin % 90'a yakını ABD; AB ve Japonya kökenlidir. 2000 yılı itibarıyla en büyük 10 çok uluslu şirketin 5'i ABD, 2'si Japonya, 1'i İngiltere, 1'i Alman-ABD, diğeri de İngiliz-Hollanda kökenli şirkettir (Temiz, 2004: 23). 2008 yılı itibarıyla ise en büyük 500 şirketin 153'ü ABD, 64'ü Japon ve 39'u Fransa kökenli şirkettir. Aynı yıl verilerine göre en büyük 10 çok uluslu şirketin 5 i ABD, 2'si İngiliz, 2'si Hollanda ve 1'i de Japonya kökenlidir (www.forbes.com/2008). Bilinen ülkeler dışında ilk 20 içinde yer alan tek Rus çok uluslu şirketi “Gazprom”dur.

Küreselleşme sürecinin en somut ve görünen yönünü çok uluslu işletmeler oluşturur. Bu şirketlerin ekonomik büyüklükleri küreselleşme sürecini ve boyutlarını anlatmak için sıklıkla kullanılan referans alanlarından birini oluşturur.

Çok uluslu işletmeler bankacılık, petrol, otomotiv, elektronik, perakende satış ve ilaç sanayi gibi belirli alanlarda faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır. Ancak, bu sektörler arasında dağılım dönem dönem değişebilmektedir. Bu şirketlerin faaliyet alanları ile teknoloji arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte düşük teknoloji gerektiren ancak yüksek kârlılığı olan toptan ve perakende satış, gıda ve tütün ürünleri sanayi gibi alanlar da ağırlıklı faaliyet alanlarını oluşturabilmektedir. Ancak, otomotiv sanayi gibi bazı üretim alanları var ki nerede ise bütün dünya üretimi bu şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse; Slovakya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da otomotiv üretiminin % 90'dan fazlası; İrlanda ve İsveç'te ilaç sanayinin % 90'dan fazlası çok uluslu şirketlerin kontrolü altındadır. Gıda sektörünün % 40-50 si de uluslararası şirketlerin kontrolündedir (OECD; 2010: 165).

Küreselleşmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilen uluslararası şirketler bakımından ortaya çıkan gelişme, Çin'in küreselleşme sürecinin en büyük kazananı olduğunu göstermektedir. Nitekim, 1990 yılı itibarıyla Dünyanın 500 büyük şirketi içinde hiç Çin şirketi yok iken, 2019 yılında ilk 500 firma arasına 124 Çin şirketi girmiş ve 121 şirketi olan ABD'yi geçmiştir. Fortune 500 listesine göre ABD firması olan Walmart 523 milyar Dolarlık gelirle hala en büyük şirket olarak dikkat çekmesine rağmen bu şirketi takip eden 3 şirket Çin şirkettir. 2019 yılı itibarıyla Dünyanın en büyük 20 şirketinin 8'i ABD; 4'ü Çin; İngiltere'nin 2 şirketi vardır. İlk 20 şirket arasında Hollanda, Japonya, Güney Kore, Suudi Arabistan ve İsviçre firmaları da yer almıştır. (Fortune 500, 2019).

Çok uluslu işletmelere yönelik en önemli eleştiri noktalarını neler oluşturmaktadır?

SIRA SİZDE

KÜRESELLEŞME VE SOSYAL POLİTİKA

Küreselleşmenin Sosyal Boyutu

1990'lı yıllardan itibaren daha sık ve kısa aralıklarla yaşanmaya başlanan iktisadi krizler, küreselleşmenin sosyal boyutunun öne çıkmasına ve sürecin sosyal devlete ve sosyal politika uygulamalarına yönelik etkilerinin daha fazla mercek altına alınmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin sosyal boyutu, diğer boyutlarından daha tartışmalı bir alanı oluşturmaktadır. Ancak, zaman içinde küreselleşmenin sosyal boyutu ile ilgili olumsuz etkilerinin daha fazla olduğu konusundaki görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır. 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan finans kaynaklı küresel krizler, küreselleşmenin gelir dağılımının bozulması ve işsizliğin artışı gibi sosyal sorunları küreselleştirdiğini ortaya koymuştur. 2008'in son çeyreği ile 2009'un ilk yarısında yaşanan finansal kriz borsalarda % 43-59 daralma yaratırken etkileri yalnızca finansal piyasalarla sınırlı kalmamış birkaç ülke dışında bütün dünyada üretim daralmış ve büyüme hızı negatif olarak gerçekleşmiştir. 1929 krizinden sonra yaşanan en büyük daralma olarak yaşanan kriz, istihdamı da olumsuz etkilemiş işsizlik artmıştır (OECD, 2010: 15-37). ILO yaşanan krizlere bağlı olarak bütün dünyada toplam işsiz sayısının artacağını, bazı ülkelerde bu artışın daha yüksek oranlarda gerçekleşeceğini belirtmiştir (ILO, 2004: 40).

Küreselleşmenin sosyal boyutu ile ilgili en önemli eleştiriyi eşitsizlikleri artırdığı iddiası oluşturmaktadır. Küreselleşmenin en belirgin etkilerini gösterdiği 1980-2000 arasındaki 20 yıllık dönemde küreselleşme sürecinin olumsuz sosyal sonuçlar doğurduğu BM tarafından hazırlanan *İnsani Gelişme Raporları* ile doğrulanmıştır. Nitekim özellikle 1990'lı yıllardan sonra BM bu raporlara göre; yoksulluk hem ülke-

Küresel ekonomik krizler, küreselleşmenin sosyal boyutunu ve olumsuz sosyal sonuçlarını daha belirgin ve görünür hâle getirmiştir.

Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası ekonomik kuruluşların uluslararası mal, hizmet ve sermaye hareketlerini düzenlemek için belirlediği kurallar sosyal politika uygulamalarını doğrudan etkilemektedir.

ler arasında hem de aynı ülkede kişiler arasında artmakta, bireyler, kurumlar ve ülkeler arasındaki gelir farklılaşması derinleşmektedir (Zengingönül, 2007: 171-173). Eşitsizliklerin artışı başta olmak üzere küreselleşmenin sosyal boyutuna yönelik eleştiriler küreselleşmenin yarattığı ileri sürülen pozitif getirilerden (nimetlerden-fırsatlardan) faydalanma konusunda bütün ülkelerin ve insanların aynı şansa sahip olmadığı görüşünden kaynaklanmaktadır. *Küreselleşmenin karanlık yüzü* olarak da adlandırılan bu yönüne göre küreselleşme ulus devletlerin kendi içinde ve aralarındaki eşitsizlikleri artırmakta, ekonomik küreselleşme sürecinin yarattığı kazançların ve kayıpların bölgesel bloklar, devletler, toplumlar ve insanlar arasındaki paylaşımı adil olarak gerçekleşmemektedir (Selamoğlu, 2000: 37-ILO, 20014: x).

Küreselleşmenin sosyal boyutunun olumsuz sonuçlar doğurduğu yalnızca küreselleşme karşıtlarının dile getirdiği “*ideolojik yaklaşım farklılığına dayalı*” eleştirilerle sınırlı kalmamıştır. Küreselleşme sürecinin yarattığı sosyal sorunların çözülmesi küreselleşmenin “*sürdürülebilirliğinin*” gerekçesi hâline gelmiştir. Nitekim 1990’lı yıllar küreselleşmenin en büyük savunucuları ve kural koyucuları konumundaki Dünya Bankası ve IMF, Birleşmiş Milletler önderliğindeki sosyal zirvelerin destekçisi olmuştur. Bu bakımdan dönüm noktası BM tarafından 1995 yılında Kopenhag’da düzenlenen “Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi”dir. Bu zirvede hükümetlere “*insan merkezli bir ekonomik politika izlenmesi, ekonomik uyum politikalarının olumsuz sosyal sonuçlarını giderici tedbirler almaları ve bir bütün olarak yoksulluğu azaltacak etkin politikalar takip etmeleri*” tavsiye edilmiştir. Küreselleşme sürecinin sürdürülebilirliği, yol açtığı sosyal sorunların giderilmesi ve potansiyel faydalarından faydalanmada fırsat eşitliğinin yaratılması ile mümkün olabilecektir. Bu anlayış değişikliği ILO ile Dünya Bankası ve IMF arasında küreselleşmenin sosyal boyutuna yönelik ortak çalışmaların yapılmasına yönelik iş birliğini güçlendirmiştir (ILO, 2011: viii).

Küreselleşmenin sosyal hayata ve sosyal politika uygulamalarına yönelik olumsuz etkilerinin kaynağı *doğrudan ve dolaylı etkiler* olmak üzere iki başlıkta toplanabilir. Küreselleşmenin ulus devleti ve buna bağlı olarak da sosyal (refah) devleti değiştirmesi ve dönüştürmesinden sosyal politikaya yönelik dolaylı etkilerinin kaynağını oluştururken Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi kuruluşların belirlediği mal, hizmet ve sermaye hareketlerine yönelik “*uluslararası yeni düzen ve bu düzenin işleyiş kuralları*” ile çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerdeki işyerlerinde izledikleri istihdam, ücret ve örgütlenme politikaları doğrudan etkilerini oluşturmaktadır. Şüphesiz, küreselleşmenin hakim ideolojisini oluşturan liberalleşme-serbestleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kuralızsızlaştırma, koruyucu ve düzenleyici müdahalelerle sosyal hayatın düzenlenmesine yönelik mevcut sosyal düzene yönelik en büyük tehdidi oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin sosyal boyutu veya yol açtığı sosyal sorunların tesbiti ile ilgili tartışmalarda temel problem, iktisadi ve sosyal hayatta meydana gelen ve sosyal politika uygulamalarını etkileyen değişikliklerin ne ölçüde küreselleşmeye bağlı olarak gerçekleştiğidir. Sanayi toplumundan hizmet toplumuna geçişle birlikte; işgücünün sektörel yapısı değişmiş, işgücü içinde beyaz yakalıların sayısı artmış, kadınların işgücüne katılım oranları yükselmiş, özellikle hizmet sektörünün esnek zamanlı çalışmaya imkân veren yapısı *a-tipik çalışma şekillerini yaygınlaştırmış* ve sanayi toplumunun ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturan endüstri ilişkileri sistemi değişmeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümün ne ölçüde küreselleşmeden bağımsız olduğu veya küreselleşmeden etkilendiği sorusuna verilecek cevap kolay değildir ve belirsizlikler içermektedir. Karşılıklı bir etkileşim olduğu

kesin olmakla birlikte yönü ve derecesini tespit her zaman mümkün olmayabilir. Bu bakımdan küreselleşmenin sosyal politikaya yönelik etkilerini değerlendirenken bu iç içeliği dikkate almak gerekir.

Küreselleşmenin yol açtığı sosyal politika problemleri; insanlar, ülkeler ve bölgeler arasında ve içindeki eşitsizlikleri artırması, yoksulluğun artışı ve derinleşmesi, sosyal korumanın zayıflaması ve artan güvencesizlik ile istihdam piyasalarında yarattığı belirsizlik olarak özetlenmektedir (Erdut, 2004: 23-29). Küreselleşme bu genel etki alanları yanında genel olarak endüstri ilişkileri sisteminin aktörleri (sendikalar) ve işleyişi üzerinde de (toplu pazarlık süreci) etkilerde bulunmaktadır.

Küreselleşme sürecinin yarattığı sosyal politika sorunları ve bunlarla ilgili tartışmalar için daha ayrıntılı bilgi edinmek için bakınız. Abdulkadir Şenkal, (2005), Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.

K İ T A P

Küreselleşmenin yol açtığı temel sosyal politika sorunları nelerdir?

SIRA SİZDE

Küreselleşme, Ulus Devlet ve Sosyal Devletin Değişimi

Küreselleşme ile ulus devlet arasında, zıt yönlü ancak iç içe geçmiş, karmaşık ilişkiler vardır. Sosyal (refah) devlet, ulus devletin sosyal politika uygulamaları ile ortaya çıkan bir devlet anlayışını oluşturduğu için küreselleşme ulus devleti değiştirdiği ölçüde sosyal devleti de değiştirmektedir.

Küreselleşme sürecinin gerçekleşmesi, öncelikle ulus devletin bu sürecin keşintisiz olarak gerçekleşmesini sağlayacak tedbirleri alması, düzenlemeleri yapması ve kendine ait yetkilerin bir kısmından vazgeçmesi ile mümkün olmuştur. Bir diğer ifade ile küreselleşme ancak ulus devletin öncülüğü ile gerçekleşebilecek bir süreçtir. Ancak, ulus devletin bir anlamda kendini sonlandıracak böyle bir çaba içine girmesi; bir görüşe göre küreselleşmenin kaçınılmaz olarak gerçekleşecek bir aşama olması ve hiçbir ulus devletin bu zorunlu dönüşüm sürecinin dışında kalamaması, diğer görüşe göre de değişim ve dönüşümüne direnen, kendini yenileyemeyen devletlerin kendi halkı nezdinde itibar kaybetmeleri, meşruiyetlerinin zayıflamasıdır (Temiz, 2004: 63).

Küreselleşme mal ve hizmet ticareti ile sermayenin uluslararasılaşması olarak kabul edilirse, ulus devletin öncelikle ulusal sınırları kaldırarak veya geçirgenliğini artırarak bu serbestliğe izin vermesi gerekecektir. Bu da ulus devletin bu alandaki hakim otorite olma rolünden vazgeçmesi, yasaklamaları ve sınırlamaları kaldırması ile söz konusu olabilecektir. Mal ve hizmet ticaretini engelleyen veya sınırlandıran düzenlemelerin terkedilmesi, ulusal üretici ile yabancı üretici arasında rekabet avantajı veya dezavantajı yaratan gümrük politikalarından vazgeçilmesi, gümrük vergisi ve tarifelerinin yeniden düzenlenerek serbestleşmesi ilk değişiklik alanlarını oluşturmaktadır. Ulus devletin terk ettiği alanlarda Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşların ve AB gibi bölgesel kuruluşların belirlediği “evrensel” kurallarla yer değiştirecektir.

Ancak küreselleşme yalnızca ulus devletin bazı yetkilerinden vazgeçmesi ile kendiliğinden gerçekleşecek bir süreç değildir. Paradoksal olarak ulus devletin küreselleşme sürecini hızlandırmak üzere aktif bir rol alarak, küresel sistemin uluslararası kurallarının ulus devlet sınırları içinde uygulanmasına imkân vermek üzere; ülke sınırları içinde geçerli olan mülkiyet ve yatırım politikalarını değiştirmesi, ülke vatandaşı olmayanların ve yabancı sermayenin bu alanlarda faaliyet

Küreselleşme süreci, paradoksal olarak ulus devletin kendine ait yetki alanlarını daraltması, kendini zayıflatacak düzenlemeleri hayata geçirmesi ile gerçekleşmektedir.

Ulus devletin bazı yetkilerinden vazgeçmesi küreselleşmenin gerçekleşmesi için yeterli olmamakta, ilaveten bizzat ulus devletin küreselleşme sürecini hızlandıracak tedbirleri olarak aktif rol üstlenmesi gerekmektedir.

göstermesine izin verecek düzenlemeleri yapması ve eğer varsa sınırlamaları kaldırması gerekecektir. Özelleştirme, yabancılara mülk satışı, yatırım izni verilmesi, kamuya ait bazı faaliyet alanlarının (iletişim, ulaşım, sağlık vb) yerli ve yabancı özel sektöre açılması, bankacılık sisteminin ve sermaye piyasasının yabancı sermaye giriş-çıkışını kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi, para ve kâr transferlerine imkân verilmesi ulus devletin süreç içinde gerçekleştireceği düzenleme alanlarından ilk akla gelenlerini oluşturmaktadır.

Ulus devletin küreselleşme sürecini hızlandıran bir başka rol ve politika değişikliği de yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek için alacağı tedbirlerle ilgilidir. Özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları için vergi muafiyetleri sağlanması ve hatta teşviklerinin uygulanması, sabit sermaye yatırımı yapacaklar için karşılıksız veya çok düşük bedelle yer temini, enerji fiyatlarında indirim gibi teşvik edici politikalar küreselleşme sürecini hızlandırıcı etki yapacaktır. Yalnızca teşvik değil, gelen yabancı sermayenin sürekliliğini sağlamak üzere yatırımların geleceğine yönelik garantiler verilmesi, teminatlar sağlanması, ciro ve kârlılık garantileri verilmesi de bu politikalar içinde yer alacaktır.

Küreselleşme ulus devletle birlikte ulus devlet uygulaması olan sosyal devleti de değiştirmiş, dönüştürmüştür. Çok kısa tarif etmek gerekirse, “*sosyal devlet; (sosyal refah devleti, refah devleti) iktisadi ve sosyal hayatın işleyişini piyasa kurallarına bırakmayarak, genel toplum menfaatini ve özellikle iktisaden güçsüz durumda olan geniş toplum kesimlerini korumak ve temel sosyal hakları kullanmalarına imkan veren bir iktisadi ve sosyal düzen oluşturmak üzere sosyal politikalar uygulayan devlet*” olarak tarif edilebilir. Gelişmiş ülkelerde kullanılan refah devleti terimi ile gelişmekte olan ülkelerde kullanılan sosyal devlet veya sosyal refah devleti terimleri ile kastedilen büyük ölçüde aynı şeydir. *Sosyal politikanın altın çağı* olarak bilinen 1945-1975 arasındaki 30 yıllık dönemde sosyal devlet yaklaşımı ile ortaya çıkan tablo ana hatları ile aşağıdadır:

- Devletin ekonomik büyümeye yönelik politikaları tam istihdam hedefi ile birlikte yürütülmüştür.
- Devlet, özellikle kamu iktisadi kuruluşlarında yüksek ücret politikası izlemiş ve çalışanlara geniş sosyal haklar vermiştir.
- Sendikacılığın teşviki ve örgütlenmenin yaygınlaşması, toplu pazarlık mekanizması aracılığıyla birçok sektörde çalışanlar lehine gelir dağılımını iyileştiren ücret ve sosyal haklar getirmiştir.
- Devlet, başta ILO olmak üzere uluslararası sözleşmelerle sağlanan temel haklara yönelik kurumsal yapılar oluşturmuş (iş ve işçi bulma kurumları, sosyal sigorta kurumları gibi) ve koruyucu bir sosyal hukuk (iş ve sosyal güvenlik kanunları gibi) oluşturmuştur.
- Devlet, temel sosyal hakların geniş toplum kesimlerine yaygınlaştırılması için doğrudan ve dolaylı gelir transferlerini artırmış, sosyal harcamaları millî gelirin % 30’ları seviyesine yükselmiştir (Özdemir, 2004: 161-163).
- Gelecek nesiller için yarın endişesi duyulmayacak, sağlık başta olmak üzere emeklilik dönemlerini kapsayan yaygın ve kapsamlı bir sosyal koruma sistemi oluşturulmuştur.
- Yalnızca gelişmiş ülkeler değil, gelişmekte olan ülkeler de ILO sözleşmeleri ile belirlenen çalışma hayatına yönelik kurumlar ve mevzuatı kendi sosyal hayatlarının düzenlenmesi konusunda referans almışlardır.

1973 petrol fiyatlarındaki artışla başlayan ancak kısa sürede yapısal sebeplere dayandığı anlaşılan kriz altın çağı sona erdirirken sosyal devlet anlayışının da krizi

Sosyal devlet (sosyal refah devleti) İkinci Dünya Savaşı sonrası 1945-1975 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde, ulus devletlerin uyguladığı kapsamlı sosyal politika uygulamalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

olmuştur (Temiz, 2004: 73). Krizden çıkış için uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalarla başlayan küreselleşme süreci sosyal devleti ortadan kaldıramamış ancak gelişme seyrini olumsuz etkilemiş, yön değiştirmesine sebep olmuştur. Küreselleşme sürecinin sosyal devlet anlayışına yönelik etkileri aşağıdaki alanlarda ortaya çıkmıştır. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki bu etkiler doğrudan ve yalnızca küreselleşme sürecine bağlı olarak ortaya çıkan etkiler olarak da yorumlanmamalıdır.

- Küreselleşmenin hâkim ekonomi politikasını oluşturan liberalizm, ulus devletin sosyal devlet anlayışı ile izlediği sosyal politika alanlarını daraltmış, bir kısmından vazgeçilmesine bir kısmında da geriye gidişlere yol açmıştır.
- Özelleştirme uygulamaları başta olmak üzere kamu kesimini küçültmeye yönelik ekonomi politikaları, kamunun uyguladığı cömert ücret politikaları, güçlü sendikacılık, geniş sosyal haklar ve iş güvencesi uygulamalarından oluşan sosyal devlet uygulamalarını zayıflatmıştır.
- Kamunun sosyal harcamalarındaki artış durmuş, geldiği en yüksek olan % 30 lar seviyesinde sabitlenmiştir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler bu seviyelere gelmeden sosyal harcamalarda kısıntılara başlamışlardır.
- Sanayi toplumu çalışma hayatını düzenlemek için oluşan sosyal hukukun çok katı olduğu, küreselleşme sürecini engellediği iddiası ile “esneklik” taleplerine cevap verecek şekilde yeniden düzenlenmiş, *belirsizlik ve güvencesizlik* doğuran yeni bir çalışma hukuku oluşturulmaya başlanmıştır.
- Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmek ve çok uluslu şirketleri kalıcı kılmak için sosyal hukuk yeniden düzenlenmiş, birçok gelişmekte olan ülke için ücretler ve çalışma şartlarını düzenleyen kurallar yabancı sermayeyi cazip kılma araçları olarak kullanılmıştır.
- Kamu sosyal güvenlik programlarının sağladığı koruma garantisinin kapsamı daraltılmış, seviyesi düşürülmüş, ilave garanti isteyenler için özel sosyal güvenlik sistemleri önerilmiştir.
- Çalışma hayatında pazarlık gücünü emek lehine değiştiren toplu ilişkiler ve sözleşmelerin yerini bireysel ilişkiler ve sözleşmeler almaya başlamıştır.

Küreselleşmenin sosyal devlet üzerindeki etkilerini bütünüyle olumsuz olarak değerlendirmek yanlış ve eksik olacaktır. Küreselleşme sürecinin taşıdığı çelişkili (paradoksal) yapı, sosyal politika uygulamalarını dönüştüren hatta güçlendiren uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Siyasal ve kültürel alanda nasıl küreselleşme ile yerelleşme eş zamanlı olarak ortaya çıkmış ise sosyal politika alanında da benzer bir gelişme yaşanmıştır. Ekonomik hayatı liberalleştirmeye yönelik politikalar, bu politikaların yaratacağı sosyal sorunları dengeleyecek yeni sosyal politika uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Bu değişim önce ulus devlet içinde, sonra uluslararası kuruluşlar aracılığı ve öncülüğünde küresel ölçekte ortaya çıkmıştır. Özelleştirme uygulamalarının ortaya çıkaracağı işsizlik sorununu çözmek üzere yüksek kıdem ve iş kaybı tazminatları uygulanması, işgücünün başta kamu kurumları olmak üzere diğer alanlara kaydırılarak istihdam garantisinin sağlanması veya daha az güvenceli olmakla birlikte yeni istihdam statülerinin yaratılması, işsizlere ve aileye yönelik uzun dönemli sosyal destek programlarının başlatılması ve kamu sosyal güvenlik harcamalarının artışı ile iş kurma kredilerinin verilmesi gibi uygulamalar bunlardan bazılarını oluşturmaktadır. Benzer bir gelişme küresel alanda da yaşanmış, küreselleşmenin yarattığı sosyal sorunları gidermeye yönelik küresel ölçekte sosyal politikalar geliştirilmeye başlanmıştır.

Küreselleşme sürecinde ulus devletin değişimi, sosyal devletin değişimini beraberinde getirmiş ancak bu değişim sosyal devlet anlayışından geriye gidiş şeklinde ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme sürecinde refah devletinin değişim ve dönüşümüne yönelik daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Süleyman Özdemir (2004), Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2004-69, İstanbul.

Küreselleşme sosyal devlet anlayışını niçin zayıflatmaktadır?

Küreselleşme ve Sosyal Politika Sorunları

Doğrudan bir ilişki kurmak ve bire bir sebep-sonuç ilişkisi aramak her zaman mümkün olmamakla birlikte, küreselleşme sürecinin hakim olduğu 1980 sonrası dönemde belirginleşen sosyal politika sorunları küreselleşme ile ilişkilendirilecektir. Özellikle küreselleşmenin hakim felsefesi “liberalleşme-serbestleşme”yi sağlamaya yönelik düzenlemeler dolayısıyla vazgeçilen sosyal politika uygulamaları için bu ilişki daha güçlü şekilde kurulacaktır.

Küreselleşme, Eşitsizliklerin Artışı ve Yoksulluk

Tarihin hiçbir döneminde dünyada refah paylaşımı konusunda bir eşitlik sağlandığını söylemek mümkün değildir. Her dönemde ikili, üçlü veya daha fazla tarafı olan bölünmeler ve farklılaşmalar olmuştur. Eşitsizlik söz konusu olunca, dünya zaman içinde coğrafi olarak Doğu-Batı ülkeleri ve Kuzey-Güney yarım küre ülkeleri gibi ayrımlarla sınıflandırılmış, bu ayrımında Batı ve Kuzey bölgeleri (bu bölgelerdeki ülkeler ve ülke halkları) gelişmiş, katma değerden çok pay alan, Doğu ve Güney bölgeleri ise geri kalmış, katma değerden az pay alan, yoksullar sınıfında yer almıştır. Bugün çok daha yaygın olan ayırım iktisadi büyüklükleri esas alarak yapılan gelişmiş-gelişmekte olan bölgeler veya ülkeler ayrımıdır. Küreselleşmeden beklenen uluslararasılaşma süreci ile sağlanacak bütünleşmenin “herkesin kazandığı, eşitsizlikleri azaltan” bir gelişmeyi sağlaması, küresel üretimin paylaşılması bakımından gelişmiş ülke toplumları ile gelişmekte olan ülke toplumları arasındaki farkı azaltması idi. Küreselleşmeye yönelik ilk hayal kırıklıkları bu bakımdan olmuş, küreselleşme taraftarlarının beklediği gibi artan uluslararasılaşma süreci ülkeler arasındaki eşitsizlikleri azaltmamış, aksine artırmıştır.

Küreselleşmenin eşitsizlikleri artırdığına yönelik çok sayıda ve farklı kriterlerle oluşturulmuş veri vardır ve bunlardan bir kısmı Dünya Bankasına aittir. Nitekim, Dünya Bankasına göre dünyanın en zengin ülkeleri ile en fakir ülkeleri arasında kişi başına düşen gelir bakımından var olan fark 1970’lerde 30 kat iken 1990’lı yıllarda 70 katın üzerine çıkmıştır. BM’ye göre ise insanların en zengin % 20’si ile en yoksul % 20’si arasındaki fark 140 kata ulaşmıştır (Koray, 2004: 199). En zengin ülkeler ile en yoksul ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlik, 1913 ile 1973 yılları arasındaki 60 yıllık dönemde 33 kat artmışken küreselleşme olgusunun başladığı 1973-2005 arasındaki 32 yıllık dönemde önceki 150 yılda meydana gelen eşitsizliğe denk bir eşitsizlik artışı olmuştur. 2005 yılı itibarıyla eşitsizlik 94 kat artmıştır (Ar, 2007: 264). Zengin ülkelerle yoksul ülkelerin fert başına millî gelir artışı bakımından bir karşılaştırma yapılırsa; 1960-2002 yılları arasında en yoksul 20 ülkede fert başına millî gelir yalnızca % 20.6 oranında bir artışla 212 dolardan 267 dolara yükselirken, aynı dönemde en zenginlerin geliri % 284 oranında bir artışla 11.417 dolardan 32.339 dolara yükselmiştir (Ar, 2007: 265). Bir başka veriye göre; 1990-2004 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerdeki en düşük gelire sahip % 20’lik nüfus kesiminin toplam gelirden aldığı pay % 4,6’dan %3,9’a düşmüştür (UN, 2008: 67).

Küreselleşme eşitsizliklikleri ilk defa ortaya çıkaran değil, var olan eşitsizlikleri arttıran ve derinleştiren bir süreçtir.

Küreselleşme eşitsizlikleri artırmakla birlikte bu her ülke için aynı derecede olumsuz değildir. Nitekim Doğu ve Güney Doğu Asya ülkeleri son dönemde gerçekleştirdikleri yüksek büyüme hızlarına bağlı olarak yoksulluk oranlarında dikkate değer düşme sağlarken Batı Asya ülkelerinde yoksulluk 1990-2005 döneminde 2 kat artmıştır. Benzer şekilde Eski Doğu Bloku ülkelerinden Bağımsız Devletler Topluluğuna üye ülkelerle Güney Doğu Avrupa ülkelerinde de yoksulluk bu dönemde keskin şekilde artmıştır (UN, 2008: 67).

Yoksulluğun önlenememesi küreselleşmenin diğer başarısız alanlarından birini oluşturmaktadır. Artan eşitsizlik ve gelir dağılımındaki bozulma yoksulluk sorununu derinleştirmiştir. Bir çok ülkede İnsani Gelişim Endeksi ile ilgili göstergeler olumsuz yönde gelişmeye başlamıştır. Yoksulluk ve eşitsizlikle ilgili bazı temel göstergeler aşağıdadır (ILO, 2011: 20).

- 2005 yılı itibarıyla gelişmekte olan ülkelerde yaşayan toplam nüfusun 1/4 üne tekabül eden yaklaşık olarak 1.4 milyar insan günlük 1.25 ABD dolarının altında bir açlık sınırında yaşamaktadır.
- 2000-2005 arasında dünya ekonomisindeki hızlı büyüme dünyadaki yoksulluğu 1990 yılındaki % 46 seviyesinden 2005 yılında % 27'ye düşürmesine rağmen son 2008 krizi ile birlikte 64 milyon kişi daha bu sınırın altına itilmiştir.
- Sahra Altı Afrika ülkelerinde en düşük gelire sahip % 20'lik nüfus kesiminin toplam gelirden aldığı pay yalnızca % 3'dür.
- 925 milyon kişi kronik açlık tehlikesi altında yaşamaktadır.
- Dünyada 1.75 milyon insan çok yönlü bir yoksulluk tehlikesi altında olup temel sağlık hizmetleri, temel eğitim ve ekonomik fırsatlardan mahrum yaşamaktadır.
- 2,6 milyon kişi hijyenik bir ortamda yaşama, 884 milyon kişi de temiz su imkânlarından mahrumdur.
- 796 milyon kişi okuma-yazma bilmemektedir.
- Her yıl 5 yaşın altındaki 8.8 milyon çocuk koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri yetersizliğinden ölmektedir.

Küreselleşme bazı ülkeler bakımından özellikle fert başına milli gelir bakımından ciddi artışlar sağlamıştır. Nitekim, hazırlanan küreselleşme indekslerine göre 1990-2018 arasında Japonya'da fert başına milli gelir yıllık ortalama olarak 1.787 Avro artmıştır. Bu ülkeyi, 1609 Avro ile İrlanda, 1.583 Avro ile İsviçre takip etmiştir. Aynı dönemde kümülatif olarak GSYİH artışı bakımından Çin % 618 oranında bir artışı yakalamıştır. Bu ülkeyi % 373 ile Güney Kore; % 366 ile Polonya ve % 352 ile Macaristan takip etmiştir. Aynı dönemde Türkiye, küreselleşme sürecinin kazananı olarak % 208 GSYİH artışı ile 16. sırada yer almıştır (Globalisation report, 2020).

Küreselleşmenin yarattığı eşitsizlik her bölge ve ülke için aynı derecede olumsuz olmamıştır. Güney Doğu Asya ülkeleri bu süreçte küreselleşmenin nimetlerinden en çok yararlanan ve eşitsizliklerin azaldığı ülkeler olmuştur.

Küreselleşme ve yarattığı temel sosyal politika sorunları için bakınız: Daniel Cohen (2000), "Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği", (Çev: Dilek Hattatoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.

K İ T A P

Küreselleşme olumsuz sosyal sonuçları her ülke ve bölge için aynı derecede mi gerçekleşmiştir?

SIRA SİZDE

Küreselleşme, İşgücünün Yapısındaki Değişme, İstihdam, İşsizlik ve Enformel Sektör

Sanayi ekonomisinden hizmet ekonomisine geçiş, işgücünün sektörel yapısı ve statüsündeki değişmelerin yanı sıra işgücüne katılım oranları ve yapısı da değiş-

Atipik çalışma, alışılmış, düzenli, güvenceli, sürekli istihdam dışında kalan, düzensiz çalışmayı, gelir güvencesizliğini, kısmi süreli istihdamı içerisinde barındıran istihdam şeklini ifade etmektedir (O. Karadeniz, (2011), Çalışma Toplum, 2011/2).

Küreselleşme dolayısıyla artan rekabet endişesi, gelişmekte olan ülkelerde düşük ücretli, güvencesiz, sosyal hukukun kapsamı dışındaki işleri artırmıştır.

İnformel-kayıtdışı sektör, gelişmekte olan ülkelerde geçici süreli değil, kalıcı ve hatta en büyük sektör haline gelmiştir. Kayıtdışı sektör büyüdükçe sosyal politika uygulamalarının da kapsamı daralmıştır.

miştir. Öncelikle tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne hızlı bir işgücü göçü gerçekleşmiştir. Nitekim, gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründeki işgücü 1980-2005 yılları arasında % 55'den % 45'e düşmüştür. Hâlbuki bu oran gelişmiş ülkelerde 2005 yılı itibarıyla % 4'den daha azdır (UN; 2008: 62). İşgücünün yapısındaki değişme, ülkelerin küreselleşme sürecinde üstlendikleri role bağlı olarak değişmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların yapıldığı gelişmekte olan ülkelerde bu yatırımlara bağlı olarak öncelikle sanayi sektöründeki işgücünün oranı artmış, bunu hizmetlerin gelişmesine bağlı olarak hizmet sektörü takip etmiştir. Sermaye ihraç eden gelişmiş ülkelerde ise toplam işgücü içinde hizmet sektörünün payı daha da artmıştır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün büyümesi şehirlerde kadın işgücünün daha yüksek oranlarda işgücüne katılmasını beraberinde getirirken esnek çalışma şekilleri ve *atipik* istihdam da artmıştır. *Atipik* çalışma özellikle hizmet sektöründeki işlerin özelliği gereği kısa süreli ve esnek zamanlı çalışmak isteyen kadınların, öğrencilerin ve engellilerin tercih ettiği istihdam şekli olarak gelişmiştir. Benzer şekilde evde çalışmaya veya uzaktan çalışmaya imkân veren teknoloji kullanımlı işler de (çağrı merkezleri gibi) atipik çalışma şekillerini yaygınlaştırmıştır. Esnek çalışma ve özellikle atipik istihdam biçimlerinin artışı yalnızca küreselleşmeye bağlanacak bir gelişme olmamakla beraber (Erdut, 2002; 34). Küreselleşmenin getirdiği rekabet baskısı ile işyerlerinde maliyet düşürmeye yönelik arayışlar ve özellikle "*taşeronlaşma*" atipik çalışma biçimlerini artırmıştır. İşverenler düzenli istihdamın getirdiği maliyet ve sosyal yüklerden kaçınmak için atipik istihdam biçimlerine daha çok başvurmuşlardır.

Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde 1970'li yıllarda hızlanan şehirlere göç birçok gelişmekte olan ülkenin sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam yaratma kapasitesinin yetersizliği dolayısıyla düşük verimli işlerin yoğun olduğu informal-kayıt dışı sektörü geliştirmiştir. Nitekim ILO'nun yaptığı bir çalışma kapsamındaki 54 ülkenin 42'sinde informal sektör vardır ve bu 42 ülkeden 17'sinde bu sektörde istihdam edilenlerin yarıdan fazlası informal sektörde istihdam edilmektedir. 42 ülkenin yalnızca 4'ünde kayıt dışı sektördeki istihdam % 10'un altındadır. (ILO, 2002: 59). Bazı Afrika ülkelerinde kayıt dışı sektörde istihdam % 70'lere ulaşmıştır (UN, 2008: 62). İnformel-kayıt dışı sektör, ilk defa 1970'li yıllarda literatüre giren ancak zaman içinde ortadan kalkacağı varsayılan geçici nitelikte bir sektör olarak tanımlanırken, gelişmekte olan ülkelerde süreklilik kazanan ve işgücünün önemli bir kesiminin istihdam edildiği sektör hâline gelmiştir.

İnformel-kayıt dışı sektör, genel olarak verimliliği düşük işler olduğu için çalışanlar için ücretlerin düşük, çalışma sürelerinin uzun, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yetersiz, iş güvencesinin olmadığı işlerde çalışmak anlamına gelmektedir. ILO'nun *insana yakışır iş* (decent work) için belirlediği standartların hiç olmadığı veya çok yetersiz olduğu işlerdir. Çalışanların sosyal güvencesi yoktur, devletin de bu eksiklikleri denetleme imkânları yetersizdir. Küçük, dağınık ve *merdiven altı* sektör olarak anılan işyerleri çalışanlar için *korunmasız işyerleridir* (ILO, 2002: 59-62). Çalışanların herhangi bir sosyal güvenlik garantisi yoktur. İnformel sektör, çalışan yoksul üreten sorunlu bir sosyal politika alanıdır.

Küreselleşme sürecinin yarattığı yeni üretim ağları, işgücü piyasalarında karşılıklı bağımlılıklar yaratmıştır. Üretimin değişik safhalarının ve nihai ürünün parçalarının değişik ülkelerde ve işyerlerinde gerçekleştirilmesi, bir ürünün üretim aşamasında çok sayıda ülke işgücünün ortaklaşa çalışmasını gerektirmiştir. Nite-

kim, bir konfeksiyon ürününün tasarımını İtalyan; üretimini Çin, satışını Amerikan şirketi aracılığı ile yapan ve üretim noktasından tüketim noktasına taşınmasını da Hong-Kong firmasına yaptıran bir İngiliz çok uluslu şirketi bu süreçte en az 5 ayrı ülkenin işgücünü kullanmaktadır. Bir hesaplama göre gelişmekte olan ülkelerde dünya sanayi sayılacak bu tür işlerde çalışan işgücünün oranı 1970 yılında % 43 iken 1990'da % 53'e yükselmiştir (Erdut, 2002: 30).

Dünyada toplam işgücü 3,3 milyar olup toplam işsiz sayısı 197 milyondur. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü içinde bulunan 900 milyon kişi günlük 2 doların altında bir gelirle yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır (ILO, 2012: 9). 900 milyon çalışan ancak yoksul kitlenin varlığı ILO hedefleri bakımından yaratılması gereken *insana yakışır iş* hacmini de göstermektedir. Eğer mevcut ekonomik şartlar devam ederse, önümüzdeki 10 yıl içinde gelişmekte olan ülkelerde 400 milyon kişi daha işgücüne dâhil olacak ve yoksulluk sınırı altındaki 900 milyon çalışanla birlikte 1,3 milyar güvencesiz çalışan işgücü dünyanın en önemli sosyal problemini oluşturacaktır (ILO, 2012: 9-10).

İşsizler içinde 15-24 yaş grubunda 74,8 milyon işsiz vardır ve küresel genç işsizliği oranı % 12,7 civarındadır. Kriz dönemleri genç işsizliğin arttığı dönemler olarak dikkat çekmektedir. Küresel düzeyde genç işsizliği yetişkin işsizliğinden 3 kat daha fazladır (ILO, 2012: 10). Genç işsizliği, toplumlarda geleceğe yönelik güven duygusu yaratma ve toplumsal huzurun sağlanmasına yönelik en ciddi tehdit kaynağını oluşturmaktadır.

Küresel ekonomik krizler yalnızca işsizlik oranını artırmamaktadır. İş piyasasında iş bulma ümidini kaybedenler işgücünden ayrılmakta, işgücüne katılım oranları düşmektedir. Nitekim işgücüne katılım oranı 2007-2010 döneminde % 1 azalmıştır (ILO, 2012: 11).

Yeni küresel ekonomik yapının istihdam bakımından dikkat çeken bir başka özelliği, *“istihdam yaratmayan bir büyüme”* gerçekleştirmesidir. Küresel ekonominin yeni istihdam yaratma kapasitesi düşmekte, büyüyen ancak istihdam yaratmayan yeni bir küresel ekonomik yapı ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmenin etkisi yanında işverenlerin küresel krizler sonrası dönemlerde yeniden kriz olabileceği beklentisi ile yeni istihdamdan kaçınmaları böyle bir sonuç doğurabilmektedir.

Küreselleşmenin istihdam piyasasına yönelik en belirgin etkisi uluslararası emek göçü üzerinde olmuştur. Haberleşme ve ulaşımın imkânlarının artışı, televizyon yayıncılığı ve İnternet ile uzak mesafelere erişimin kolaylaşması emek göçünü artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde özellikle Avrupa merkezli gelişmiş ülkelerin işgücü açığını gidermek için izinli ve kontrollü emek talebi ile başlayan işgücü göçü, 1970'li yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerdeki yetersizlik ve itici faktörler dolayısıyla emek göçü insan göçüne dönüşmüş, çalışmak isteyenler kendi ülkelerindeki olumsuz faktörlere bağlı olarak (siyasi istikrarsızlık, savaşlar, iç çatışmalar vb) aileleri ile birlikte gelişmiş ülkelere göç etmeye başlamışlardır. *ILO verilerine göre uluslararası emek göçü ile ülke değiştirenler nüfus bakımından dünyanın 5. büyük ülkesi konumuna gelmişlerdir.* Yine ILO'ya göre küreselleşmenin insanlara doğdukları-yaşadıkları ülkelerde yeterli istihdam imkânı ve ekonomik fırsatlar sağlamamış olması uluslararası emek göçünü artırmaktadır. Çalışan gruplar arasında en dezavantajlı grubu oluşturan göçmenler ILO'nun özellikle 2004 yılından sonra ağırlıklı ilgi alanlarından birini oluşturmaya başlamıştır (www.ilo.org/global/topics/labour-migration).

Küreselleşme süreci ile emek göçü hızla insan göçüne dönüşmüştür.

Küreselleşme, Endüstri İlişkileri Sistemi ve Sendikalaşma

Küreselleşmenin sosyal politikaya yönelik etki alanlarından birini de endüstri ilişkileri sistemi ve bu sistemin aktörlerine yönelik olarak ortaya çıkmaktadır. Endüstri ilişkileri sistemleri yapısı gereği dinamikdir zamana ve mekâna göre değişim ve dönüşüm gösterir. Bu sebeple, diğer alanlarda olduğu gibi endüstri ilişkileri sisteminde yaşanan değişimi yalnızca küreselleşmeye bağlamak veya küreselleşme ile açıklamak mümkün değildir. Ancak, küreselleşme sürecinin diğer faktörlerinin yanı sıra, onlarla birlikte ve bazen de onlardan bağımsız olarak endüstri ilişkileri sistemini etkilediği bir gerçektir. Bu etkileri ve sonuçlarını aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Başta iş hukuku olmak üzere çalışma hayatını düzenleyen sosyal hukukun küresel rekabet endişesiyle değiştirilmesi veya uluslararası sermayeyi-yatırımları ülkeye çekmek için değiştirilmesi endüstri ilişkileri sistemini doğrudan etkiler.
- Yüksek ücret, istihdam güvenceli ve sendikalı-toplu sözleşmeli kamu işyerlerinin özelleştirilmesi sendikalaşma oranlarını ve toplu sözleşme kapsamındaki sayısını düşürür.
- Kamu ve özel sektördeki taşeronlaşma uygulamaları doğrudan sendikalaşma ve toplu pazarlık sistemini olumsuz etkiler.
- Çok uluslu şirketlerin ulusal düzeyde örgütlenmiş sendikalara karşı toplu pazarlık masasına oturması toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde güç dengesini işverenler lehine değiştirir. Özellikle üretimi başka ülkelere kaydırma tehdidi veya diğer ülkelerdeki üretim birimleri ile grev tehdidini ortadan kaldırma sendikaları güçsüzleştirir.
- Esnek çalışma şekillerinin benimsenmesi ve a-tipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması önce sendikalaşmayı zayıflatır, sonra toplu iş sözleşmelerinin kapsamında olanları daraltır.

Endüstri ilişkileri sistemi güçlü sendikacılık ve toplu pazarlık sisteminin etkinliğine bağlıdır. Sanayi toplumu endüstri ilişkileri sisteminin küreselleşme sürecinin başladığı 1970’li yıllardan sonra yaşadığı en büyük handikap sendikaların üye kaybetmesi, zayıflaması ve toplu pazarlık sisteminin kapsamının daralması ve etkinliğini kaybetmesidir. Değişen işgücü yapısına da bağlı olarak toplu iş sözleşmelerinin yerini bireysel iş sözleşmelerinin alması endüstri ilişkileri sistemlerini zayıflatmıştır.

Sendikalaşma oranlarının düşmesi bütün dünyada görülen genel bir gelişme olmakla birlikte her ülkede ve her sektörde aynı derecede olmamıştır. Tablo verileri, sendikalaşma oranlarındaki dramatik kabul edilebilecek yüksek oranlı düşüşlerin 1985-1995 döneminde yaşandığını, bu yıllardan sonra da düşüşün devam ettiğini ve bir çok ülkede sendikalaşmanın adeta “*dip yaptığı*” göstermektedir.

Tablo 8.2 de görüldüğü gibi, sendikalaşma oranlarındaki bu düşüş, azalarak da olsa sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Küreselleşme sürecinde sendikaların zayıflaması endüstri ilişkileri sisteminin işleyişini çalışanlar aleyhine değiştirmiş toplu pazarlık sisteminin etkinliği azalmıştır.

ÜLKELER	1995	DEĞİŞİM (1985-95) %	2002 (%)	2018-2020 (Ulaşılabilen en son veriler)	DEĞİŞİM 1995-2020 (%)
Fransa	9,8	-37,2	9,7	10,8	10,2
İngiltere	32,9	-27,7	30,4	10,3	-68,7
Almanya	28,9	17,6	23,2	16,3	-43,5
İtalya	44,1	-7,4	34,0	32,5	-26,1
Polonya	33,8	-42,5	14,7	13,4	-60,3
Finlandiya	79,3	16,1	71,2	58,8	-25,8
İsveç	91,1	8,7	78,0	65,2	-27,3
Danimarka	80,1	2,3	73,8	67,0	-16,3
Yunanistan	24,3	-33,8	26,7	19,0	-21,8
Avusturya	41,2	-19,2	35,4	26,3	-36,2
Hollanda	25,6	-11	22,1	15,4	-43,7
İspanya	18,6	62,1	14,9	12,5	-32,7
ABD	14,3	---	12,8	15,8	10,4
Japonya	24,5	---	20,3	16,8	-31,4
Kanada	37,4	1,8	32,0	27,2	-27,3
Avustralya	35,2	29,6	25,0	13,7	-0,61
Türkiye	11,0	---	11,9	10,3	-0,06

Tablo 8.2
Bazı Ülkelerde
Sendikalaşma
Oranları ve Değişimi

Kaynak: OECD
(2021), <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TUD>

Daha önce de vurgulandığı gibi, sendikalaşma oranlarının düşmesi yalnızca küreselleşmeyle açıklanamamakla birlikte, önceki dönemlerden farklı olarak küreselleşme sürecinin hakim olduğu zaman diliminde bütün ülkelerde sendikalaşma oranlarındaki hızlı düşüş bu ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Yalnız gelişmiş ülkeler değil, gelişmekte olan ülkelerde de benzer düşüşler daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir (Ar, 2007: 190). Sendikalaşma oranının düşmesi ve endüstri ilişkileri sisteminin zayıflaması, yalnızca çalışanları olumsuz etkilememekte, birer sivil toplum örgütü olarak sendikaların demokratik süreç dışında kalmaları dolayısıyla demokratik rejimin gelişmemesi veya kesintiye uğraması dolayısıyla bütün toplum olumsuz etkilenmektedir. Sendikaların zayıflaması, sivil toplum örgütü olarak üyelerine ve toplumun dezavantajlı diğer gruplarına yönelik hizmetlerinin azalması geniş toplum kesimlerinin demokratik karar süreçlerine katılımlarını ortadan kaldırmaktadır.

Küreselleşmenin sendikalaşma ve bir bütün olarak endüstri ilişkileri sistemine yönelik etkileri konusunda daha kapsamlı tartışmalar için bakınız: Seyhan Erdoğan (2006), Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık, İmge Kitabevi, İstanbul; Alpaslan Işıklı (2005), Yeni Din Yeni Tanrı, Otopsi Yayınları, İstanbul.

K İ T A P

Küreselleşmenin endüstri ilişkileri sistemine yönelik etkileri nelerdir?

SIRA SİZDE

Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Sistemleri

21. yüzyılın ilk on yılında dünya nüfusunun yalnızca % 20'si yeterli sosyal güvenlik garantisine sahiptir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının ise en temel insan haklarından biri olan sosyal güvenlik bakımından hiçbir güvencesi yoktur (www.

ilo.org/topics/socialsecurity). Bu sosyal politika anlayışı bakımından kesinlikle kabul edilebilir bir durum ve görüntü olamaz. Sanayi toplumu, Almanya'da Bismark tarafından 1881 yılında başlatılan sosyal sigorta sistemi ile önce çalışanlara, daha sonra bütün nüfusa kapsamlı bir sosyal güvenlik garantisi sağlamış, zaman içinde sosyal güvenlik sistemleri sosyal devletin en önemli sosyal politika pratiğini oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmiş ülkeler, bütün çalışanları bütün sosyal risklere karşı koruyan sosyal sigorta rejimleri kurmuşlar, sosyal sigortaların bıraktığı kapsam boşlukları da devletin sosyal refah harcamaları ile kapatılmıştır. 1960'lı yıllarda milli gelirden sosyal güvenliğe ayrılan pay % 3-12 arasında değişirken 1980'li yıllarda bu oran % 30'lara yaklaşmıştır. 1950 sonrası dönemde sosyal güvenlik harcamaları milli gelir artışından 1.8 kat daha fazla gerçekleşmiştir (Alper, 2014: 82). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile temel ve vazgeçilmez insan haklarından biri olarak tarif edilen sosyal güvenlik hakkının gereklerinin yerine getirilmesinin devlet görevi olarak kabul edilmesi siyasi yelpazenin sağında veya solunda olduğuna bakmaksızın bütün ülkelerde sosyal güvenlik için yapılan harcama artışının büyük bir konsensus içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.

1970'li yıllarda yaşanan kriz, sosyal devletin en kapsamlı uygulaması olan sosyal güvenlik sistemlerini eleştirilerin odak noktası hâline getirmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan krizle birlikte neoliberal politikaları benimseyen siyasi görüşün eş zamanlı olarak Almanya, İngiltere, ABD ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde iktidara gelmesi sosyal güvenlik harcamalarının mercak altına alınmasına yol açtı. Nüfusun yaşlanması, sağlık harcamalarındaki artış, yüksek oranlı ve kronik hâle gelmiş işsizlik ile birlikte toplumsal yapıdaki değişimler sanayi toplumu sosyal güvenlik sistemlerine yönelik değişim taleplerini güçlendirdi. Bu noktada küreselleşmenin hakim ideolojisi liberalizm sosyal güvenlik sistemlerine yönelik yeniden yapılanma önerileri getirdi. Sosyal güvenlik garantisi sağlama yükümlülüğü devletten bireylere aktarılacak, devlet ancak kendi imkanları ile bu garantiyi sağlayamayacak olanlara "asgari seviyede" koruma garantisi sağlamayı amaçlayan gelir transferleri yapacaktı.

Gelişmiş ülkelerdeki yerleşmiş sosyal devlet yaklaşımı ve güçlü sosyal politika anlayışı sosyal güvenlik alanında liberal görüşün Dünya Bankası tarafından formüle edilen yeni sosyal güvenlik sistemi önerilerinin hayata geçirilmesini önlemiş (Şili ve diğer bazı Güney Amerika ülkeleri hariç) ancak sanayi toplumu sosyal güvenlik sisteminin işleyişinde de bazı değişiklikler yapma ihtiyacı doğurmuştur. İstihdam ve işgücü piyasasındaki yapısal değişiklikler, geleneksel aile yapısının değişmesi, sosyal güvenlik için tahsis edilen kaynaklarda üst sınıra gelinmesi, küreselleşme süreci ile hızlanan uluslararası emek göçü ve beraberinde getirdiği sosyal sorunlar, AB gibi bölgesel bütünleşme hareketlerinin sosyal güvenlik sistemlerini birbirine yakınlaştırma zorunluluğu doğurması ve nihayet yaşlanma başta olmak üzere demografik yapı değişiklikleri dikkate alınarak sosyal güvenlik sistemleri yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır.

Ülkeler	1980	2000	2019	2000-2019 (%)
Avustralya	10,3	17,3	16,7	62,7
Belçika	23,5	25,3	28,9	22,9
Kanada	13,7	26,5	18,0	31,3
Danimarka	24,8	26,4	28,3	18,1
Fransa	20,8	28,8	31,0	44,2
Almanya	22,1	26,6	25,9	17,2
Japonya	10,3	16,3	22,3	116
Hollanda	24,8	19,8	16,1	-33,4
Polonya	---	20,5	21,3	0,03
İspanya	15,5	20,2	24,7	59,3
İsveç	27,1	28,4	25,5	-0,06
İsviçre	13,8	17,8	16,7	21,1
Türkiye	3,2	---	12,0	275
İngiltere	16,5	18,6	20,6	30,9
ABD	13,2	14,5	18,1	37,2
OECD	15,5	18,9	20,0	34,2

Tablo 8.3
Çeşitli Ülkelerde
GSYİH'nın Yüzdesi
Olarak Sosyal
Güvenlik
Harcamaları (1980-
2019)

Kaynak: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SOEX_AGG

Küreselleşme, birçoklarının beklentisinin aksine sosyal güvenlik harcamalarının artışını beraberinde getirmiştir. Aslında bu hiç de beklenmeyen bir gelişme değildir. Çünkü küreselleşmenin getirdiği olumsuz sosyal sonuçlar artan sosyal koruma harcamaları ile dengelenmiştir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar kısa dönemde mevcut sistem içinde sosyal sigorta sistemlerinin gelirlerini artıran ve giderlerini azaltan düzenlemelerle sınırlı kalırken orta ve uzun dönemde yapısal değişiklikleri gündeme getirmiştir. Buna göre, kamu bütün nüfusa yönelik asgari seviyede sosyal güvenlik garantisi sağlayacak sistemleri oluşturma görevini üstlenirken, daha yüksek sosyal güvenlik garantisi talep edenlerin bu isteklerini karşılayacak sistemlerin gönüllülük veya yarı kamusal kurumlar aracılığı ile yapılması benimsendi. Dünya Bankası tarafından “çok ayaklı sosyal güvenlik sistemleri” olarak adlandırılan bu yeni yapının orta ve uzun dönemde hayata geçirilmesi planlandı (World Bank, 1994). 1980’li yıllardan sonra bireysel emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesine yönelik düzenlemeler bu yeni kurumsal yapıyı yerleştirmeye yönelik politikalar içinde gerçekleştirilmiştir.

Küreselleşmenin sosyal güvenlik sistemlerine yönelik etkisi ne olmuştur?

SIRA SİZDE

ILO ve Küresel Sosyal Politikalar

Küreselleşmenin olumsuz sosyal sonuçlarının belirginleşmeye başladığı 1990’lı yılların başından itibaren ILO küreselleşmenin sosyal sorunlarını gündemine almıştır. 1995 yılında Kopenhag’da toplanan Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi, bir yandan uluslararası camianın küreselleşmenin sosyal sorunlarına ilgisini artırırken diğer yandan ILO’da süreçle ilgili görev alanları ve sorumluluklarını belirlemiştir (Kapar, 2009: 64). ILO’nun küreselleşme ile ilgili ilk ve en kapsamlı faaliyeti, Örgüt tarafından oluşturulan “Küreselleşmenin Sosyal Boyutu” komisyonunun hazırladığı 2004 tarihli “Herkes İçin Fırsatlar Yaratıcı Bir Küreselleşme”

ILO küreselleşmenin sosyal sorunlarını gidermeye yönelik sosyal politika tedbirlerini temel ilkelerinden vazgeçmeden oluşturmaya çalışmıştır.

raporu olmuştur. Rapor, ILO'nun küreselleşme sürecine bakışını, tespitlerini, yaklaşımlarını ve politika önerilerini içermektedir.

Küreselleşme sürecine karşı açık bir tavır almayan ILO, mevcut küreselleşme sürecinin küresel düzeyde eşitsizlikler yarattığını, bu eşitsizliklerin ahlaken kabul edilemeyeceğini ve politik olarak da sürdürülebilir olmadığını ileri sürerek küreselleşme sürecine yeni bir yön verilmesi ve sosyal boyut kazandırılması tespitinden hareketle duruşunu belirlemiş, politikalar oluşturma içine girmiştir (ILO, 2004: x). ILO, küreselleşme sürecinin formel ve informal sektör arasındaki farkı büyütmesinin, informal ekonomi şartlarında yaşamak zorunda kalan geniş toplum kesimlerinin adil ve eşitlikçi bir küreselleşme sürecinin dışında bırakılarak dışlandığını, sürecin “kazananlar ile kaybedenler” ayrışmasını derinleştirdiğini, zengin ve fakir ülkeler arasındaki farkın açıldığını, global ekonomik düzenin işleyişinin ve kurallarının sosyal düzenin işleyişini ve kurallarını belirleyici etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir (ILO, 2004: 3-4).

ILO, sosyal yönü güçlü, adil, kapsayıcı, demokratik olarak yönetilebilir, bütün ülkeler ve insanlara nimetlerinden adil şekilde faydalanmak için eşit fırsatlar sunan bir küreselleşme sürecinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli şartları şu başlıklarda toplamıştır (ILO, 2004: ix-x):

- İnsan haklarına ve kültürel farklılıklara saygılı, insana yaraşır iş, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, cinsiyet eşitliğine dayalı bir sosyal hayat oluşturma önceliklerine önem veren insan merkezli bir küreselleşme anlayışının varlığı.
- Küresel ekonomi ile bütünleşirken halkının sosyal ve ekonomik fırsatlardan faydalanması imkânlarını geliştirecek demokratik ve etkin işleyen bir devletin varlığı.
- Ekonomik gelişme ile sosyal gelişmeyi bütünleştiren yerel, bölgesel ve küresel düzeyde çevrenin korunmasını sağlayan sürdürülebilir bir gelişmenin varlığı.
- Teşebbüs hürriyeti ve fırsat eşitliğine imkân veren etkin ve adil işleyen piyasaların varlığı.
- Ülkelerin gelişme seviyeleri, imkânları ve kapasitelerinin farklılığını dikkate alarak bütün ülkelere eşit fırsatlar sunan adil kuralların varlığı.
- Ülke içinde ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri azaltacak, karşılıklı yardımlaşma ve iş birliğine dayalı bir *dayanışmacı küreselleşme anlayışının* varlığı,
- Küreselleşme sürecinde yer alan aktörler arasında (uluslararası örgütler, hükümetler, parlamentolar, işçi ve işveren örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve diğerleri) diyalog ve iş birliğini sağlayacak mekanizmaların varlığı.

ILO'nun 2008 yılındaki 97. toplantısında kabul ettiği; “*Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi-The ILO Declaration on Social Justice For a Fair Globalisation*” Örgütün küreselleşmeye yönelik sosyal politika yaklaşımının temel esaslarını yansıtmaktadır. Nitekim Bildirge’de; küreselleşmenin adil olmayan sosyal sonuçlar ortaya çıkardığı, bu sonuçları ortadan kaldırmaya yönelik politikalar belirlemenin ILO’nun temel görevi olduğu vurgulanmıştır. ILO’nun 1990’lı yıllardan itibaren geliştirdiği ve bütün sosyal politika amaçlarını birleştirerek kavramsal-laştırdığı “*insana yaraşır iş*” amacı ve amaçla ilgili stratejik hedeflere (*istihdamın desteklenmesi, sürdürülebilir bir sosyal koruma sisteminin oluşturulması, sosyal diyalogun desteklenmesi ve güçlendirilmesi ve çalışma hayatına ilişkin temel hakların kullanılmasına imkân verecek şartların oluşturulması*) Bildirge’de yer verilmiştir (Kapar, 2009: 68).

ILO'nun küreselleşmenin sosyal boyutuna yönelik olarak yakın zamanda gerçekleştirdiği son faaliyeti “*Adil ve Kapsayıcı Bir Küreselleşme İçin Asgari Sosyal Koruma -Social Protection Floor For a fair and Inclusive Globalisation*” Raporu olmuştur (ILO, 2011: vii). Rapor’un hazırlanmasında, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), BM Kalkınma Örgütü (UNDP), BM Çocuklara Yardım Örgütü’nün (UNICEF), yanı sıra IMF ve G20’nin de desteği olmuştur. Rapor, esasen ILO’nun küresel “*Herkes için Sosyal Güvenlik*” kampanyası doğrultusunda hazırlanmış, öncelikle herkesin asgari seviyede sosyal korumaya kavuşturulması (yatay kapsam hedefi), bu hedefi takiben zaman içinde ILO standartlarına uygun olarak koruma kapsamının seviyesinin yükseltilmesi (dikey kapsam hedefi) amaçlanmıştır. ILO’yu bu kapsamlı çalışmaya iten önemli faktör; mevcut sosyal koruma tedbirlerinin 2008 ekonomik krizinin güçsüz toplum kesimlerine yönelik olumsuz etkilerini gidermede tampon fonksiyonu görmesi ve makro ekonomik istikrarın sağlanmasına katkıda bulunması olmuştur (ILO, 2011: xii).

ILO, 2021 tarih ve 202 sayılı “Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararı-The Social Protection Floors” ile küreselleşmenin sonucu olarak değerlendirilen gelir eşitsizliği ve özellikle yoksullukla mücadele konusunda sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik kapsamlı bir çalışma başlatmıştır. Beklenen, bütün ülkelerin iyi ülke uygulamalarını esas alarak temel bir insan hakkı olan sosyal güvenlik hakkının herkese ulaştırılması konusunda temel gelir ve temel sağlık hizmetlerine erişim politikalarını öne çıkarmıştır. Bu yeni sistem, sosyal sigorta sistemleri üzerine kurulan sanayi toplumu sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılanmasını beraberinde getirmektedir. Sosyal güvenlikte değişimden dönüşüm aşamasına geçildiğini gösteren güçlü emareler dikkat çekmektedir.

ILO’nun küreselleşmenin sosyal sorunlarına yönelik en belirgin faaliyeti ne olmuştur?

SIRA SİZDE

Özet

Tarihi gelişim süreci içinde küreselleşmenin ortaya çıkışını açıklamak.

Bir sosyal olgu olarak küreselleşme de diğer sosyal olgular gibi ortaya çıktığı tarihsel dönem ve o dönemin iktisadi, sosyal ve politik yaklaşımlarından etkilenmiştir. Bu tespitten hareketle bugünkü anlamda küreselleşmenin ortaya çıktığı 1980'ler sonrası dönemin temel özellikleri ünitenin bu bölümünde ele alınmıştır. 1970'li yılların ortalarında başlayan ekonomik kriz devletçi politikaları sona erdirmiş, uluslararası rekabeti esas alan liberal iktisadi politika anlayışı hakim olmuştur. ABD, Almanya ve İngiltere'de eş zamanlı olarak iktidara gelen yeni politika yanlısı iktidarlar küreselleşmenin hızlanmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Öte yandan, o yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmenin ulaşım ve haberleşme maliyetlerini düşürmesi, televizyon yayıncılığının ve İnternet kullanımının yaygınlaşması toplumlar arası etkileşimi artırmıştır. 1980'li yıllarda ekonomik boyutu öne çıkan küreselleşme, siyasi hayatta çoğulculuk, toplumsal hayatta bireyciliğin hakim anlayış olması ile sosyal ve siyasi boyutu ile öne çıkmaya başlamıştır. Nihayet, İnternet kullanımının yaygınlaşması ile oluşan yeni sosyal ağlar kültürel ve toplumsal boyutunu güçlendirmiştir.

Küreselleşmenin temel unsurları ve göstergelerini yorumlamak.

Küreselleşme, birçok alanda somut görüntüleri olan bir olgudur ve küreselleşme bu somut, ölçülebilir görüntülerinden hareketle daha kolay anlaşılabilir. Uluslararası mal ve hizmet ticaretindeki artış küreselleşmenin ilk görüntüsüdür. Dünya, ekonomik anlamda bütünleşmiştir. Mal ve hizmet hareketini sermaye hareketleri takip etmektedir. Sermaye hareketlerinin özellikle doğrudan sermaye yatırımları küreselleşmenin diğer boyutunu oluşturmaktadır. Küreselleşmenin mal, hizmet ve sermaye hareketleri ile ilgili boyutu haberleşme ve ulaştırma alanındaki teknolojik gelişmeler ile yakından ilgilidir. Bu alanındaki teknolojik gelişme bir yandan küresel ticareti kârlı hâle getirirken diğer yandan karşılıklı etkileşimi artırmıştır. Haberleşmenin gelişmesi ve ulaşımın hızlanması ve nihayet İnternet kul-

lanımının yaygınlaşması bir mal veya hizmetin birden fazla ülkede gerçekleştirilen parça üretimlerin birleştirilmesi ile yapılmasına imkân veren yeni üretim ağları oluşturmuştur. Küreselleşmenin son somut görüntüsü ile çok uluslu şirketlerdir. Başlangıçta sermayenin kökeni esas alınarak tanımlanan bu şirketler, bugün gelinen noktada yalnızca birden fazla ülkede faaliyet gösteren şirket olmalarının ötesinde sermayesi ve yönetimi de uluslararasılaşan bir yeni yapı kazanmıştır.

Küreselleşmenin sosyal devlet anlayışında yol açtığı değişimi açıklamak.

Küreselleşme ulus devleti, buna bağlı olarak da ulus devlet pratiği ile ortaya çıkan sosyal devlet anlayışını değiştirmektedir. Ulus devlet, ortak değerlere sahip (dil, kültür, tarih vb.) bir ulus ile yaşadığı coğrafya üzerinde hükümlanlık hakları bulunan devlet şekli olarak tarif edilir. Ulus devlet, kendi sınırları içinde iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel hayatı düzenleyici hukuk sistemi oluşturma ve mekanizmaları kurma yetkisine sahiptir ve tek otoritedir. Küreselleşmenin ulus devletin yetkilerini sınırlamaya ve otorite alanlarını daraltmaya yönelik etkileri, ulus devletin sosyal devlet anlayışına uygun sosyal politika uygulamalarını da değiştirmiştir. Sanayi toplumu sosyal politika yaklaşımının temelini oluşturan devlet müdahaleciliği zayıflatılmıştır. Bu da ulus devletin oluşturduğu sosyal sistemin içinde yer alan sosyal güvenlik sistemi, istihdam kurumları, sendikalar, toplu iş sözleşmesi sistemi, asgari ücret ve benzeri sosyal politika alanlarına yönelik uygulamaları etkilemiştir. Uluslararası sermayeyi ülkeye çekmek için uygulamaya konulan teşvik edici politikalar, sosyal devletin koruyucu ve düzenleyici sosyal politika uygulamalarını zayıflatmıştır. Bütün bunların ötesinde özelleştirme uygulamaları bu işyerlerinde sendikası, toplu sözleşme hakkına sahip, yüksek ücret ve istihdam güvenceli olarak çalışanların sayısını azaltmıştır. Devletin iktisadi hayatta küçülmesi, sosyal hayatta geri adımlar atmasını beraberinde getirmiştir.

Küreselleşmenin yol açtığı sosyal politika sorunlarını tanımlamak.

Küreselleşme taraftarlarının, “herkesin kazanağı yeni bir düzen” olarak savundukları küreselleşme özellikle 2000’li yıllarda yaşanan küresel krizlerden sonra ters yönlü, olumsuz sonuçlar vermeye başlamıştır. Öncelikle küreselleşme var olan eşitsizlikleri artırmıştır. Gelişmiş ülkeler ve bazı gelişmekte olan ülkeler süreçten kazançlı çıkarken esas yeni sistemden beklentisi olan çok sayıda geri kalmış ülkenin kayıpları artmıştır. Dünyanın belirli bölgelerindeki yoksulluk yaygınlaşmış ve derinleşmiştir.

Doğrudan küreselleşmeye bağlamak ve yalnızca küreselleşme ile gerekçelendirilerek açıklamak mümkün olmamakla birlikte, işgücünün yapısının değişmesi, işgücü piyasasının değişmesi, informal-kayıt dışı sektörün yaygınlaşması, sendikalaşma oranlarının düşmesine bağlı olarak sendikaların pazarlık gücünün azalması ve toplu sözleşmelerden faydalanan kesimlerin azalması, endüstri ilişkileri sistemini zayıflatmıştır.

Küreselleşmenin hakim ideolojisi liberalleşme-serbestleşme; bir yandan sosyal devlet uygulamalarının alanını daraltırken diğer yandan koruyucu sosyal hukukun esnekleştirilmesine yönelik düzenlemeler dolayısıyla koruyucu sosyal politikaları zayıflatmıştır. Daha uzun çalışma süreleri, ücreti ve sosyal hakları düşük a-tipik çalışma şekillerinin yaygınlaşması, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin yeterli olmadığı merdiven altı işlerin artışı, istihdam garantisi olmayan işlerin yaygınlaşması geniş çalışan kesimler için küreselleşmenin “karanlık yüzünü” oluşturmuştur. Küreselleşmenin yol açtığı sorunları öğrenmek, hangi tür yeni politikalar ve yaklaşımlarla bu sorunların aşılabileceğine yönelik çabaları belirleyecektir.

Yeni küresel sosyal politika uygulamalarını açıklamak.

Kaçınılmaz bir olgu olarak kabul edilen küreselleşmenin beraberinde getirdiği sosyal sorunlarla mücadele de küresel düzeyde olacaktır. Nitekim ILO, küreselleşmeye karşı çıkmak yerine onu anlamak ve kendi faaliyet alanlarına yönelik olumsuz etkilerini giderecek “yönetilebilir bir küreselleşme” süreci oluşturmak üzere faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. ILO bu konuda küreselleşmenin önderleri olarak kabul edilen IMF ve OECD gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmayı kabul etmiştir.

ILO, kendi Anayasası ve Filadelfiya Bildirgesi’nde yer alan temel sosyal politika kurallarından vazgeçmeden küresel düzenin ihtiyaçlarına uygun bir sosyal politika anlayışı oluşturmaya çalışmıştır. Küreselleşmenin sürdürülebilirliğinin sosyal boyut kazandırılması ile mümkün olabileceğini ileri sürmüş, “adil bir küreselleşme için” alınması gereken sosyal politika tedbirlerini belirlemiştir. “Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi” ILO’nun küresel sosyal politika yaklaşımının temel esaslarını ortaya koymuştur. ILO, “insana yakışır iş” politikasını güçlendirmeye yönelik istihdam, sosyal diyalog ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi ile ilgili bütün sosyal politikalarını birbirini bütünleyen bir strateji içinde uygulamak için uluslararası kurallar ve ilkeler belirlemeye ağırlık vermiştir.

Kendimizi Sınavalım

1. Bugünkü anlamda küreselleşme ne zaman başlamıştır?

15. yüzyılda, Colomb ve De Gama'nın keşifleri ile başlamıştır.
18. yüzyılda sanayi devrimi ile başlamıştır.
- Buharlı gemilerin inşasına bağlı 1870'li yıllarda başlamıştır.
- Birinci Dünya Savaşı öncesi Sömürge anlayışının hakim olduğu dönemde başlamıştır.
- 1970'li yılların ortasında yaşanan krizi takiben 1980'li yıllarda başlamıştır.

2. Aşağıdakilerden hangisi küreselleşme ile ilgili bir tanım yapılırken mutlaka yer alması gereken bir özellik değildir?

- Çok uluslu işletmelerin varlığı.
- Haberleşme ve ulaşım maliyetlerinin düşüşü.
- Olimpiyatlar gibi küresel düzeyde organize edilen uluslararası sportif faaliyetlerin artışı.
- Mal ve hizmet ticaretinin artışı.
- İnternet kullanımının yaygınlaşması.

3. Küreselleşmeyi açıklamaya yönelik farklı yaklaşımlar kaç ana grupta toplanabilir?

- 2
- 3
- 4
- 5
- 6

4. Aşağıdaki siyasi-askeri olaylardan hangisi küreselleşmeyi hızlandıran faktörlerden biri olarak etkisini göstermiştir?

- ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesi.
- Ruanda'da yaşanan soykırım.
- İran ve Irak arasında yaşanan Körfez Savaşı.
- Doğu Bloğunun yıkılması ve iki bloklu dünyanın çözülmesi.
- Yugoslavya'da yaşanan iç savaş.

5. Aşağıdakilerden hangisi küreselleşmenin yol açtığı sosyal politika sorunlarından biri olarak değerlendirilemez?

- Bazı bölgeler, ülkeler ve toplumlarda eşitsizliklerin artışı.
- Uluslararası kaçak insan ve işgücü göçünün artması.
- Sendikalaşma oranlarının düşüşü ve toplu pazarlığın kapsamının daralması.
- Sosyal hukuku esnekleştirici düzenlemeler.
- Gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması ve işgücüne katılım oranlarının düşmesi.

6. Aşağıdakilerden hangisi, küreselleşmenin sosyal devlet anlayışını-uygulamalarını değiştiren etkilerinden biri olarak kabul edilemez?

- Sosyal hukuku esnekleştirmeye yönelik yönelik değişikliklerin yapılması.
- Yabancı sermayeyi teşvik etmek için sermaye piyasasının yeniden düzenlenmesi.
- Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi.
- A-tipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması.
- Özel sosyal güvenlik kurumlarının yaygınlaşması.

7. Aşağıdakilerden hangisi küreselleşmenin endüstri ilişkileri sistemine yönelik etkilerinden biri olarak kabul edilemez?

- Memur sendikalarının kurulması.
- Sendikalaşma oranlarının düşmesi.
- Toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin daralması.
- Toplu pazarlık görüşmelerinde çok uluslu şirketlerin yer alması.
- İnformel-kayıtdışı sektörün büyümesi.

8. Aşağıdakilerden hangisi küreselleşmenin sosyal güvenlik sistemlerine yönelik bir etkisi olarak kabul edilebilir?

- Nüfusun yaşlanması,
- Sağlık harcamalarının artışı.
- Emekli aylıklarının düşüşü.
- Bireysel emeklilik sistemlerinin teşvik edilmesi.
- Eğitim süresinin uzaması ve işgücüne katılım yaşının yükselmesi.

Yaşamın İçinden

9. Aşağıdakilerden hangisi ILO'nun küreselleşmeye yönelik sosyal politika yaklaşımını açıklayan doğru bir ifade değildir?

- ILO, küreselleşmeye karşı çıkmamıştır.
- ILO, küreselleşmenin olumsuz sosyal sonuçları olduğunu kabul etmektedir.
- ILO, küreselleşmeye karşı yeni sosyal politika tedbirlerini geliştirirken IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliğine girmemiştir.
- ILO, yeni küresel sosyal politikanın esaslarını belirlerken temel sosyal politika tercihlerinden vazgeçmemiştir.
- ILO, yeni küresel sosyal politikanın esaslarını "insana yakışır iş" hedefini merkeze alarak oluşturmuştur.

10. Aşağıdakilerden hangisi, ILO'nun "herkese eşit fırsatlar sunan bir küreselleşme için" belirlediği öncelikli şartlardan biri değildir?

- İnsan merkezli bir küreselleşme anlayışının varlığı.
- Ekonomik gelişme ve sosyal gelişmeyi bütünleştiren bir kalkınma anlayışının varlığı.
- Teşebbüs hürriyeti ve fırsat eşitliğini güçlendiren piyasaların varlığı.
- Ülkeler arası farklılıkları dikkate alarak eşit fırsatlar sunan adil kuralların varlığı.
- İnternet kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak sosyal ağların gelişmesi.

DÜNYA online

26 MART 2010

KÜRESEL KRİZ AÇLIĞI ARTIRIYOR

Ömer Faruk Çolak (Prof. Dr).

1980 sonrası birçokları için kriz denilince döviz kuru, enflasyon oranı ve faiz oranındaki dalgalanmalar anlaşıyordu. Ancak 1929 krizi gibi 2008 de krizi bu algılamayı kısmen bozdu. Artık çoğu kesim için kriz sadece fiyat göstergelerindeki istenilmeyen değişimler olarak algılanmıyor. Krizin aynı zaman da işsizlik demek olduğu görüldü. Fakat bu algılama da yeterli değil. Çünkü kriz aynı zaman da açlık demek, yetersiz beslenmek demek. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yayın organı Finance Development dergisinin mart sayısında yayınlanan verilere göre, dünya ölçeğinde aç insan sayısı 2008'den 2009'a bir yıl içinde 100 milyon arttı ve açlık sınırında yaşayanların sayısı 1,020 milyar kişiye ulaştı. Diğer yandan yetersiz beslenenlerin toplam nüfusa oranı da yüzde 15'ten yüzde 20'ye yükseldi. Açlık ve yetersiz beslenmenin nedeni elbette tek başına yaşanan kriz değil. Dünya gıda fiyatlarındaki yükseliş açlığı tetikledi. Fakat asıl sorunu ağırlaştıran olgu açlık ve yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıya bulunan bu ülkelerin uzun bir zamandır, sorunu aşma konusunda yeterli çaba göstermemesidir. Açıkçası diğer ülkeler ve Birleşmiş Milletler'de bu soruna yeterince eğilmedi, sorunu çözücü politikalar üretmediler, hatta üretmek istemediler. Çünkü bu ülkeler aç ve yoksul kaldıkça diğer ülkelerin istediklerini yapmak zorunda kaldılar.

Açlık çekenlerin ve yetersiz beslenenlerin önemli bir kısmı Asya-Pasifik ülkeleri ile Sahra -Altı Afrika ülkeleri. Bu ülkeler grubunda yetersiz beslenenlerin sayısı 907 milyona ulaştı. Asya-Pasifik ülkeleri ile Sahra Altı Afrika ülkeleri aynı zaman da siyasi olarak çalkantılı ve farklı nedenlerle de olsa silahlı çatışmaların içinde olan ülkeler. Tüm bu çatışmaların özünde işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımının bozukluğu yatıyor.

Bu ülkelerin ortak bir noktası da üretim biçimlerini oturtamamaları. Küreselleşme olgusu (Küreselleşme sadece yirminci yüzyılın bir olgusu değildir. Sömürgecilik geç dönem küreselleşmesidir. Kastettiğimiz kavram budur.) bu ülkelerde geleneksel üretim biçimini çökertirken, yerine kapitalist üretim biçimini koyamadı. Sonuçta söz ettiğimiz ülkeler üretim yapamaz oldu. Kapitalist ülkeler

sorunu çözmek yerine bu ülkeleri yardımlarla geçinen ülkeler konumuna soktu. Yani onların 'yardım tuzağına' girmesine neden oldular.

Yardım tuzağı sadece Asya-Pasifik ve Afrika ülkeleri için söz konusu değil. Görelî olarak kapitalist üretim biçimine geçmiş olan ülkelerde de kuruldu. Gelir dağılımının bozulması, işsizlik oranının artması ile ortaya çıkan yoksul kitlelerin, olası politik direnişlerinin daha baştan kırılması için yardım programları uygulamaya koyuldu. Böylece bu kitleler kontrol edile bildi. Halbuki yoksullukla mücadele programları uygulamaya sokulmalıydı. Olmadı. Bunun sonucunda hükümet programlarında yardım bütçesi tutarları sürekli büyüdü. Ancak yoksulluk azalmadı, ortadan kalkmadı.

Kriz, bu yapılanmanın üzerine adeta tuz biber ekti. İşsizlik oranı arttı. Dünyada kriz ile birlikte işsiz sayısı 200 milyonu geçti. Bu ise yoksulluk ve açlığın daha da artmasına neden oldu. Sonuçta yoksulluk bunlar için adeta kader oldu. Geline bu nokta kimilerini ve kimi ülkeleri memnun edebilir. Ancak bu mutluluk kısa dönem için geçerlidir. Uzun dönemde sorun ağırlaşmakta. Dolayısıyla çözümün maliyeti de artmaktadır. Umarız çözümü üretecek olan başta hükümetler olmak üzere kısa vadeli kazançlardan vazgeçip, uzun vadeli yararlaraya yönelirler.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşmenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme Nedir” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşmeye Farklı Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme Nedir” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşmenin Sosyal Boyutu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme, Ulus Devlet ve Sosyal Devletin Değişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme, Ulus Devlet ve Sosyal Devletin Değişimi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Sistemleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise “ILO ve Küresel Sosyal Politikalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise “ILO ve Küresel Sosyal Politikalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kim veya hangi kuruluş, ne amaçla yapmış olursa olsun bütün küreselleşme tariflerinde yer verdiği unsurlar; küreselleşmenin bir uluslararasılaşma süreci olduğu; somut görüntüsünün mal ve hizmet ticareti ile sermaye hareketlerindeki artış olduğu, iktisadi boyutunun yanı sıra sosyal, kültürel ve politik boyutlarının da olduğu, bütün toplumlar ve ülkeler için aynı sonuçları doğurmadığı, faydaları ile birlikte olumsuz sonuçlarının da olduğu hususlarıdır.

Sıra Sizde 2

Küreselleşme mal ve hizmet ticaretindeki uluslararasılaşma ve hızlı artış olarak tanımlandığı zaman, bu artışın gerçekleştiği değişik dönemleri küreselleşmenin başlangıcı olarak alan yaklaşımlar vardır. Buna göre keşifler ve gemi taşımacılığının geliştiği 15. yüzyılda süreci başlatanlar yanında 19. yüzyılın son çeyreği ile Birinci Dünya Savaşı öncesi sömürge dönemini başlan-

gıç dönemi olarak alanlar da vardır. Ancak, bugünkü anlamda küreselleşme bütün göstergeleri ile 1980’li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır.

Sıra Sizde 3

Dönüşümcüler, diğer yaklaşımlar gibi küreselleşmenin kaçınılmaz olarak yaşanacak bir süreç olduğunu kabul etmekle birlikte, bütünüyle sürecin lehinde olmak veya karşısında bulunmak yerine yarattığı fırsatlar ve olumlu sonuçlar ile getirdiği tehditler ve olumsuz sonuçların birlikte değerlendirilmesi görüşündedir. Bu yaklaşım, küreselleşme sürecinin yönetilebilir ve yönlendirilebilir olacağının da kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Sıra Sizde 4

Küreselleşme bankacılık ve finans piyasalarındaki gelişme ile birlikte küresel sermaye hareketlerini de hızlandırmıştır. Ancak, gelişmekte olan ülkeler bakımından kısa dönemli, spekülasyon hareketleriyle kazanç sağlamaya yönelik portföy yatırımları değil, istihdam ve üretim artışı sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Sıra Sizde 5

Küreselleşme sürecine yönelik eleştiriler sıklıkla çok uluslu işletmeler üzerinden yapılır. Bu işletmelerin bir çok ülkede ulus devletten daha büyük bir ekonomik güce sahip oldukları ve bu güçle ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi hayatlarını yönlendirecek müdahalelerle bulunabilecekleri ileri sürülmektedir. Problem, bu işletmeleri kontrol edebilecek uluslararası düzenleyici kuralların yokluğundan kaynaklanmaktadır.

Sıra Sizde 6

Küreselleşmenin nimetlerinden her bölgenin, ülkenin ve toplumun yeterli pay alamaması eşitsizlikleri ve buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu artırmaktadır. Rekabet avantajı sağlama endişesi ile maliyeti düşürmeye yönelik olarak alınan tedbirler, ücretlerin düşüşüne, işsizliğin artmasına, sendikaların zayıflamasına, toplu sözleşme sisteminin kapsamının daralmasına ve güvencesiz işlerin yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Sıra Sizde 7

Küreselleşmenin hakim felsefesi liberalizm-serbestleşme, sosyal devletin müdahaleci karakterini değiştirmektedir. Devletin kurumlar aracılığı ile (sosyal sigortalar ve istihdam kurumları) veya yasal düzenlemeler yoluyla sosyal hayata müdahalesi azaltılmaktadır. Sos-

yal hukukun koruyucu, düzenleyici ve destekleyici hükümleri serbestleşmeye, esnekliğe engel olduğu ölçüde kaldırılmaktadır.

Sıra Sizde 8

Küreselleşmenin sosyal sonuçlarının bütünü ile olumsuz olduğunu belirtmek yanlış ve tek taraflı bir değerlendirmedir. Diğer faktörleri de etkin şekilde kullanarak Japonya, Kore, Tayvan ve son dönemde Çin küreselleşme sürecinden en fazla yararı sağlayacak ülkeler olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sağladığı üretim ve istihdam artışı bu ülkelerde olumlu sosyal sonuçlar doğurmuştur. Ücretler genel seviyesi uluslararası sektörlerde faaliyet gösteren işyerlerinde çalışanlar için artmıştır.

Sıra Sizde 9

Küreselleşmenin endüstri ilişkileri sistemine yönelik önce koruyucu sosyal hukukta yapılan değişikliklerle başlamıştır. Sendikalaşma oranlarının düşmesine bağlı olarak sendikaların toplu pazarlık güçlerinin zayıflaması ve toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçilerin sayısının azaltılması endüstri ilişkileri sisteminin etkisini azaltmıştır. Özelleştirme uygulamaları, ücretlerin yüksek, sosyal güvencesi ve iş güvenliği olan kamu işyerlerini ortadan kaldırmıştır.

Sıra Sizde 10

Küreselleşmenin sosyal güvenlik sistemlerine yönelik en belirleyici etkisi, liberal anlayışın gereği olarak sosyal güvenlik garantisi sağlanması konusunda devletin sorumluluk alanının daraltılması olmuştur. Devlet, sosyal güvenlik garantisini herkesi kapsayacak şekilde ancak asgari seviyede sağlayacak tedbirleri alacak, daha fazla sosyal güvenlik garantisi talep edenler bu taleplerini karşılayacak tedbirleri kendileri alacaktır. Bireysel emeklilik sistemlerinin sosyal güvenlik sistemleri içindeki yeri ve önemi artacaktır.

Sıra Sizde 11

ILO, küreselleşmenin olumsuz sonuçlarının giderilmesine yönelik tedbirler alınabileceği düşüncesinden hareketle, “insana yakışır iş” hedefi ile ilgili temel stratejilerini yeni durumun gereklerine uygun hâle getirmeye çalışmıştır. 2008 yılında kabul edilen “Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Bildirgesi” ILO’nun küreselleşmeye yönelik sosyal politika yaklaşımının genel esaslarını belirlemiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Alper, Yusuf (2014). “Sosyal Güvenlik: Ders Notları”, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ar, Necdet, Kamil (2007). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi**, Kamu-İş, Ankara.
- Bozkurt, Veysel (2000). “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, Küreselleşmenin İnsani Yüzü (Der. V. Bozkurt), İstanbul: Alfa.
- Erdut, Zeki (2002). **Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye**, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Giddens, Antony (2000). “Elimizden Kaçıp Giden Dünya”, (Çev. O. Akınhay) Alfa Yayınları, İstanbul.
- Grauwe, Paul De-Cerman. Philip (2002); “How Big Are The Big Multinational Companies?” (www.econ.klueven.be).
- Fortune (2020), Fortune Global 500, <https://fortune.com/global500/>
- ILO (2002). **Decent Work and Informal Economy**, International Labour Conference, 90’tth Session, Report IV. Geneva.
- ILO (2004). **A Fair Globalisation Creating Opportunities For All**. International Labour Organisation, first edition, Geneva.
- ILO (2011). **Social Protection Floor for a Fair and Inclusive Globalisation**, International Labour Organisation, first edition, Geneva.
- ILO (2012). “Global Employment Trends: Preventing a Deeper Jobs Crisis”, International Labour Organisation, Geneva.
- İşık, Alpaslan (2005). **Neo-Liberalizm ve Görünmeyen El: Yeni Din Yeni Tanrı**, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kurtulmuş, Numan (1996). **Sanayi Ötesi Dönüşüm**, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Munck, Ronaldo (2003). **Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- OECD (2005). “Measuring Globalisation: OECD Economic Globalisation Indicators: 2005”, www.oecd.org
- OECD (2010). “Measuring Globalisation: OECD Economic Globalisation Indicators: 2010”, www.oecd.org
- OECD (2021) <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TUD>
- Özdemir, Süleyman (2004). “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2004-69.
- Sapancalı, Faruk (2003). **Sosyal Dışlanma**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF.
- Sachs, A; Funke, C; Kreuzer F; Weiss, J. (2020). Globalisation Report (2020), Who Benefits the Most From Globalisation, <https://www.bertelsmann-stiftung.de>
- Selamoğlu, Ahmet (2000). “Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme”, Küreselleşmenin İnsani Yüzü, (Der. V. Bozkurt), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şenkal, Abdulkadir (2005). **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Temiz, Hasan Ejder (2004). **Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri**, İzmir: Birleşik Metal İşçileri Sendikası.
- Ulaş, Dilber (2008). “AB’ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları”. Ankara: Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 8, No: 2.
- United Nations (2001). “World Public Sector Report: Globalization and The State: 2001”, Economic and Social Affairs”, New York.
- United Nations (2008). **Development and Globalisation: Facts and Figures**, United Nations, Conference on Trade and Development.
- World Bank (1994). “The Averting the Old Age Crisis: policies to protect the old and promote growth. Published by Washington, D.C.
- www.ilo.org
- www.imf.org
- www.sociology.emory.edu
- www.tr.wikipedia.org
- www.un.org
- www.wb.org
- Zengingönül, Oğul. (2004). **Küreselleşme: Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde**, Ankara: Adres Yayınları.
- Zincirkıran, Mehmet (2001). “Küreselleşme: Sorunlar ve Çözüm Yolları”, Bilgi ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 173-186).
- WTO, ILO (2011). Making Globalization Socially Sustainable. Ed (More Bacchetta and Marion Jansen)-ILO, Geneva, WTO, Geneva.
- <https://dijilopedi.com/2021-dunya-internet-sosyal-medya-ve-mobil-kullanim-istatistikleri/>